

Юліян Бачиньский

Ґльосси

ЛЬВІВ
Накладом Редакциї „Іскри“.

З друкарні Народової Манєцких, Коперника 9.
1904.

Наші Товариші звертались до нас часто з увагою і просьбою, щоби ми поміщували в „Іскрі“ частійше артикули посьвячені нашому політичному житю, а головно артикули, котрі давали би Товаришам спромогу скоро орєнтувати ся в тім хаосї партий і партийок, як і в цілім рядї важних і животних справ, котрі раз пораз виринають на аренї нашого галицкого публичного житя.

Сї бажаня наших читачів — зовсїм слушні і оправданї, та годї було увзглядннити їх в рамах нашого письма, раз тому, що малий обєм місячника не позваляв обговорювати основно яку небудь справу, а відтак тому, що при недостачі ясного розуміня засадничих підстав нашої галицкої полїтики, сї артикули не богато помогли би і не дали би ясного зрозуміня річи.

Тому звернули ся ми до Вп. Тов. Юліяна Бачиньского з просьбою, щоби написав нам книжку, котра власне була би, так сказатиб, політичним лєксиконом в руках молодіжи і подавала би засадничі елєменти нашого суспільного житя. Вп. Товариш вивязав ся зі своєї задачі, після нашої гадки, знаменито, і думаємо, що і Товаришам зготовимо сею книжкою милу несподіванку.

Ґенеза наших партий, їх история і теперішний характер, ясні і знамениті уваги що до мужицької справи і неменше ясне осьвітленє всїх важнїйших проявів нашого суспільного житя з засадничого боку — дасть дійсно спромогу кождому, навіть і анальфабетови суспільному з'орєнтовати ся в тім хаосї справ, пізнати суть річи а відтак виразно і недвозначно станути на сім або тім становиску взглядом сеї або тої справи. А се ясне становиско, яке кождий, завдяки можности зрозуміня річи, займе, причинить ся чимало до більше характерного трактованя сих квестий і до успішнїйшого та щасливійшого їх полагоджуваня.

Тож віддаючи в руки Пов. Товаришів-читачів сю книжку, сподієм ся, що Товариші приймуть єї так жичливо, як вона на се справді заслугує.

В кінци дякуємо щиро за труд Тов. Юліянови Бачиньскому, котрий, сповняючи безінтересовно нашу просьбу, віддав цілому загалови а особливо молодіжи чималу услугу.

Редакция „Іскри“.

Редакция „Іскри“ поручила менї написати огляд усїх важнїйших справ нашого сучасного национального житя в Галичинї і подати поясненя, які улегчили би молодїжи, вступаючої в публичне житє, в нїм з'ориєнтувати ся і уможливили їй від разу віддати ся працї в певнїм напрямі, без страти часу на ріжні блуканини в тім лябіринтї тільки ріжних, суперечних і взаїмно перехрещуючих ся інтересів, бажань, мрій і заходів загалу нашої суспільности. Маю також подати огляд нашого полїтичного житя, його партийного укладу, цїли наших полїтичних партій, їх завданя, а також і вказати на все те, що нашому полїтичному і культурному житю може пособити, а що пошкодити. Молодїж має дїстати у руки підручник, котрий наводив би єї на ті завданя, які єї, як украіньских горожан, ждуть, і які вона, вступивши в публичне житє — доконати мусить.

Не дасть ся заперечити, що национальне житє украіньскої суспільности в Галичинї змогло ся

сильно за посьлїднї часи. В кождім напрямі видно сьлїди інтензивнїйшої роботи, а в кождій роботї видно і більший запал і пучутє обовязку доконати се, що в данїй хвилї уважає ся як конечне. Правда, се ще далеко до такої інтензивности в роботї і до такого почутя обовязку до працї суспільної, якої бажалось-би, та, помимо того, і те як є — се спорий крок в перед, в порівнаню з тим, як ще було недавно. Праця, і то сериознїйша публича праця розпочала ся, але се власне, скоро вже раз розпочала ся, скоро вже раз та хвиля прийшла, вимагає, щоби у всїй тїй працї просьвічувала ясність цїлий, щоби робота не переводила ся лише для самої роботи, для того лише, що „треба робити", для того, що зродило ся почутє потреби працї для „народного добра", але, щоби та праця була звернена все, вже наперед в виразно визначенім напрямі і щоби все зміряла до певної з гори означеної цїли.

І важне ту одно: уложило ся так, що уся майже публична робота, економічна і культурна, переводить ся у нас в границях поодиноких полїтичних орґанїзацій — в формі партийній. Партиї руководять нею, вказують на потреби суспільности в данїй хвилї, і то не лише на потреби полїтичні, але і економічні, осьвітні і культурні, і на всїм менше або більше наглядають і все реґулюють. Всї тому наші інституциї, хоч і не полїтичні в стислім значіню, прибирають вже від самого свого заложеня партийну, полїтичну закраску. Але з другої сторони і нема в нїчім такої суперечки,

такої незгоди, такої ворожнечі, як власне поміж тими партиями. Се впрочім нічого давного, єсли зважимо, що партиї взагалї — се не вибаг якоїсь хвилевої химери, а вираз живих, насущних потреб поодиноких суспільних кляс, суспільних ґруп.

Та се власне приводить нераз неодного до прикрої колїзиї. Як відноситй ся до такої інституциї, котра, хоч має якусь важну культурну місию в национальнім житю суспільности, то з другої сторони, хоч і не є полїтичною, то все таки є — партийною? І мимоволї, попираючи єї, прийшлось би нераз тим самим й попирати противну партию.

Правда, кожда з тих полїтичних партій, з вимком хиба одної социяльно-демократичної партиї, уважає себе за представительку цілого народу. І уявляє собі, що в виду сего, має право жадати від загалу, щоби він єї за таку узнавав, а тим самим, щоби і всї ті институциї, які стоять під єї наглядом, уважав за загально-народні інституциї, і щоби весь загал ті інституциї попирав.

Та тут-же і насуває ся зараз питанє: чи справдї се так є? Чи дійсно ті партиї, а властиво кожда з них з осібна, репрезентує весь народ? Може то лише така покривка? — Може вони се лише тому так голосять, щоби для своїх чисто партийно-клясових інтересів знайти поперте у цілої суспільности? Та, се впрочім є характеристичне для всїх партій, не лише для україньских. Нї одна не рада признати ся отверто до сего, що заступає лише певні сфери суспільности, інтереси певних

лише суспільних кляс, а дуже радо за те бажає уходити в очах загалу за представительку інтересів усего загалу. Таке заступчицство інтересів певної лише кляси, могло би видавати ся надто „вузке“, „односторонне“, надто „еґоістичне“ і т. п. і не могло би позискати для партиї приклонників ще й з поза сфери тої кляси, котрої інтереси заступає — цілого загалу, котрого помочи кожда партия так рада би позискати.

Та, ту знова заходить друга, нова колізия: не одному не оббутому ще достаточно в полїтичнім житю, а вже в першій мірі молодїжи, тяжко приходить ся нераз вибирати і поміж самими тими партиями, тим більше у нас, где ті партиї і тим може й виріжняють ся від всяких полїтичних партій инших народів, що мають як — раз більше признак таких, що затемнюють те їх з н а м е н н е, те, що їх повинно характеризувати, що є для них характеристичне і з чим власне повинні би на верх виступати. Те затемнене того партийного я д р а і доводить до такого полїтично-партийного хаосу, що визнати ся в нім — то справдї не аби яка легка річ. Се і доводить до того, що, мовляв — „де двох Русинів — там три партиї“.

З всего того треба собі якось здати ясно справу. Треба собі якось то все упорядкувати і старати ся собі то роз'яснити. А особливо потреба се пояснити молодїжи, котра вступає доперва першими кроками в публичне житє і як-раз має вибрати собі дорогу, котрою їй іти.

Дальше: нещастєм нашим є — брак глибшої застанови над поодинокими проявами нашого суспільного житя. Все робить ся після хвилевих вражінь і на підставі такого хвилевого вражіня снує ся плян роботи. З сего мусять виходити неудачі — показує ся остаточно, що робота є фалшива, зле обдумана або й цїлком необдумана, що не відповідає основам і цїли. А прецїнь ві всїм треба доходити до ядра річи, до того, що для якоїсь річи є знаменне, характеристичне. Без сего не дійде ся до того, чого бажає ся. Мусить скінчити ся на прикрім заводї, розчарованю.

Я буду отже старати ся доходити у всїх справах, які прийде ся менї ту порушити, до такого ядра. Се послужить менї за основу до оцїнки дїяльности нашої суспільности відносно до кождої справи, бо то ядро і вкаже менї на характер, який повинна прибрати робота взглядом тої справи і на напрям тої роботи.

Так само віднесу ся і до наших полїтичних партій. Постараю ся рівнож дійти до ядра кождої з тих партій, до того, що є істотне для кождої з них, що відріжняє одну партию від другої і що вже задля своєї істотности вказує для партиї в якім напрямі повинна вона розвивати свою дїяльність і яке становиско повинна заняти зглядом кождої справи, яка стоїть на порядку дневнім. Відповідно до сего я і схарактеризую кожду партию і піддам критицї дїяльність кождої з них. Все те разом представить ся як характеристика наших відносин і заразом критика їх.

Я приготований на се, що не одно, що ту скажу, не одному видасть ся надто ярким, „односторонним“, надто „прямолінійним“ і т. п. і не одно не одного немило вразить. Та я тим не зражую ся. Я знаю нашу суспільність. Вона не звикла до того рода розсьлїджуваня справ, — а звикла судити о всїм лише по зверхних, хвилевих, принагідних ознаках, які звичайно і затемнюють істотне кождої справи і через те і милять не одного в уладженю його відносин до тої справи. До того-ж вона уробила собі певні шабльони і після них все судить, і так до тих шабльонів привикла, що все, що під них не підходить, зараз вже єї і разить і дразнить.

В кінци ще одно: україньска суспільність в Галичинї находить ся під терором национально-домократичної партиї. Усе що не підходить під рамки тої партиї і не піддає ся єї розказам, все те зараз і пятнує вона як „злочин“ і як „зраду на власнім народї“. Се впливає дуже некорисно на загал суспільности, а особливо на молодїж. Бо-ж молодїж, не будучи ще в станї здати собі докладно справу зі всього що входить в обсяг национальних інтересів, думає, що национально-демократична партия се справдї найчистїйший вираз национальної україньскої ідеї в Галичинї, а бачучи над собою такий немилий бич, як „злочин“ і „зрада на власнім народї“, який може почути на собі за кождим разом, як лише вихилить ся поза рамки национально-демократичної партиї, тратить можність спокійно і розважно розглянути

ся в справах нашого национального житя і уробити собі якийсь свій погляд на ті справи. Сей национально-демократичний терор, не дає їй отже критично відносити ся до справ біжучої национальної полїтики і завчасу, то є: як-раз тодї коли вона і обовязана зглядом себе то зробити — пізнати, зрозуміти і уробити собі якийсь свій, нїким не накинений їй силою, погляд на ті справи.

Я тому постараю ся в отсих ґльоссах приглянути ся блисше тим „злочинам“ і тій „зрадї на власнім народї“, яких допускають ся всї ті, що не хотят узнавати як национальний обовязок піддавати ся конче розказам национально-демократичної партиї.

При тім всїм однак, не думаю знова від себе накидувати молодїжи як национальний обовязок — піддавати ся конче розказам якоїсь иншої партиї, прим. менї найблисшої. Нїкому не думаю нїчо накидувати. Буду старати ся о всїх партиях говорити цїлком безсторонно, і то так далеко посуну ся в тім напрямі, що буду о кождій партиї говорити з становиска тої партиї. А єсли при тім прийдесь менї виступити проти дїяльности котрої з тих партій, то ту не моя вже буде вина, а вина самої партиї, що не консеквентно, проти свого власного заложеня, проти свого власного партийного, клясового „я“ виступає, що себе сама — вирікає ся. А до тої безсторонности, на якій я конче буду старати ся удержати ся, спонукує мене одно: те, що хочу дати молодїжи як найбільшу можність, як найлїпше з'ориєнтувати ся

в наших міжпартийних відносинах, хочу дати її можність основно пізнати усї наші партиї, так що до їх складових частий, як і що до їх операцийних основ, і пізнати те головне ядро, що надає партиї характер, означає напрям борби кождої партиї і вказує кождій партиї на єї противників. Тодї, пізнавши все те, нехай собі кождий з Товаришів вибирає вже сам дорогу, котрою йому іти.

На отсю тему, якою власне тепер маю занятн ся, мав вже я раз нагоду писати. Перед чотирма роками помістив був д. Юродивий в двотижневнику „Будучність“ статю під заг. „Слово правди о наших полїтичних партиях“ („Будучність“ 1899, ч. 8.). До сеї статї, я в тїй самій „Будучности“ написав був поясненя: „Ґльосси“ (чч. 9, 10 — 11). Статя д. Юродивого була написана цїлком займаючо, і деякі його критичні уваги, особливо що до давної народовскої партиї були дуже влучні. Та за те деякі його уваги що до радикальної партиї, як і його остаточні виводи, були того рода, що я уважав за конечне на ті уваги і виводи відповісти, і деякі з них, о скілько були хибні, спростувати, а проти деяких, особливо проти його кінцевих виводів, таки рішучо вже виступити. Ті ґльосси, поміщені в „Будучности“, відносять ся як-раз до тих справ, котрими менї і тепер прийде ся займати. Тож, щоби про те саме два рази не писати, я долучу їх до отсих нових ґльосс. І так одні і другі будуть себе взаімно доповнювати і будуть творити разом одну цїлість.

I.

„Де двох Русинів — там три партиї“. Се звучить парадоксально, та мимо того містить в собі таки досить споро правди. Чому? — Походить се з того, що не усї наші партиї мають ясну, одноцїлу програму, зрозумілу для кождого члена партиї, програму, яка кождому членови партиї могла би давати ясний, одноцїлий погляд на загал справ суспільно-полїтичного житя і позваляла йому дивитись на біжучі, конкретні справи з певного означеного становиска. Ясна і одноцїла програма, котру усї члени партиї розуміють, має то за собою, що усї єї члени можуть згідно задивляти ся на біжучі справи, а через те і згідно встоювати за своїми поглядами на ті справи. Не допускає отже до ріжниць в поглядах на біжучі справи в нутрі самої партиї. А сего як-раз брак нашим партиям. І се впливає так руйнуючо на розвій тих партий і на саму полїтичну акцию тих партий.

Ті ріжниці в нутрі тих партий, суть насьлїдком того, що програми тих партий суть не ясні, а у деяких, ще і надто вускі, то є: не обіймають з а г а л у публичних справ, а лише їх певний дїл. З того виходить те, що брак такого загального а ясного, усїм зрозумілого погляду на усї справи публичного житя, брак такого означеного, певного обсервацийного становиска, отже власне того, що повинна давати програма, ставить кож-

дого члена партиї в дуже прикре положенє. Лишений сам собі — мусить дуже часто урабляти собі на борзї о кождій необнятій програмою, або хоч і обнятій нею, але неясно, незрозуміло нею вираженій, справі суд — як попало, не на підставі своєї програми, бо сего не може, а на підставі — хвилевого настрою, або суду якихсь „симпатичних“ йому членів партиї другої, котрої програма случайно може як-раз мати якийсь яснїйший погляд на ту справу. Але забуває звичайно при тім, що хоч друга партия може і зближаєсь в дечім до його партиї, то як-раз в тій заквестионованій справі може мати, в відношеню до його партиї, „фалшивий“ погляд. Як-раз може випасти, що в тій справі його суспільно-партийне становиско наказує йому цїлком інакше задивляти ся на ту справу. І через те, через ту неясність і неодноцїлість програм наших партий, виходить таке, що не оден остаточно опирає ся на кількох програмах, а через те і — належить до кількох партий, а властиво — до жадної...

Та неясність програм наших партий — нїчо дивного. Має свої важні причини. Головна та, що суспільні відносини між україньскою суспільностию в Галичинї, єї клясовий подїл, а через те і подїл материяльних інтересів єї поодиноких кляс, є ще дуже не вироблений, не виклярований. І та власне суспільно-клясова неясність і викликує неясність і незрозуміне не лише інтересів клясових, але — і се є насьлїдком попередного — ще і неясність в поглядах на справи жити суспіль-

ного, економічного і полїтичного. — Друга причина: україньска суспільність в Галичині — як нация, є гнобленою у всїх єї суспільних верствах. Отже і той спільний усїм верствам україньского народу в Галичині гнет, лучить дуже часто усї ті верстви в одну спільну, відпорну силу, а через те і змушує їх, мимоволї, укривати а принаймій не висувати на перший плян усїх тих ріжниць, які їх між собою ділять. А з сего виходить — знова затемнене, замазане ріжниць клясово-партийних інтересів, знова неясність і хаос... І настає то убійче в публичнім житю Русинів замішане і клясових інтересів і культурних бажань і суспільних і економічних і полїтичних поглядів. Партиї починають то зближати ся, то росходити ся... То зближене викликує знова деморалїзацию. У многих починає ся затирати їх партийна відрубність — у тих, у котрих зрозуміне партийних інтересів, то є інтересів суспільно-клясових, менше вироблене, менше вияснене. Але у других за те, то є у тих, у котрих то зрозуміне партийних інтересів більше вироблене, вияснене, та „безхарактерність“ перших, приводить до того, що вони тим сильнїйше починають встоювати ся за відрубностию партиї. І партия починає хитати ся, „лявірувати“ — бо члени партиї хитають ся, лявірують. Починають ся тихі борби в нутрі партиї... А що усї наші партиї мають або програму неясну, а то в насьлїдок неясности суспільно-клясових відносин серед нашої, україньскої суспільности в Галичинї, або, що не для всїх членів якої партиї є ві всїм зрозумілою

єї програма, то і наступає загальне хитане усїх наших партій, загальне міжпартийне лявіроване, загальне перескакуване з одної партиї до другої — загальний хаос суспільних, політичних і культурних понять... Ніхто не знає до якої властиво партиї належить, ніхто не має якогось виробленого, загального а тим самим і сталого погляду на справи нашого публичного житя, — супроти біжучих, конкретних справ стає безрадний. Хвилевий настрій бере верх. Повстають ріжні фракциї, гуртки, кружки, напрямки і відтїнки і т. д. і т. д.

Те невироблене суспільно-клясових відносин, а через те і клясових інтересів, „хаос“ тих відносин, викликує замішане, хаос в поглядах на ті відносини і затрату розуміня власних клясових інтересів. А з того — повстає хаос політичний. І „де двох Русинів — там три партиї“.

Чому?

Україньска суспільність в Галичинї находить ся доперва в фазї витворювання ся менше-більше маркантного подїлу на кляси і клясових інтересів. Отже і єї полїтика находить ся також в фазї витворюючій ся і прибирає також характер доперва витворюючий ся. І щоби в тім хаосї взаімно перехрещуючих ся суспільно-клясових інтересів можна з'ориєнтувати ся і консеквентно у всїх справах поступати, на то треба справдї не аби якої бистроти. — Вина отже усего того полїтичного „хаосу“, який тепер панує „на Руси“, лежить не так в людях або партиях, а в тих неясних, невироблених, нездеклярованих єще суспільно-кля-

сових відносинах україньскої суспільности в Галичині.

Якіж ті відносини?

*

Україньска суспільність в Галичині складає ся: перше — з найсильнійшої числом кляси сільских робітників, то є з дійсних пролетарів, дальше з т. зв. „халупників“ і з господарів-зарібників, то є з тих господарів, що вправді посїдають пару моргів ґрунту, але дохід з того ґрунту вистарчає їм ледви на оплачене податків і инших грошевих датків, привязаних до посїданя ґрунту, на саме однак прожите мусять вже осібно зарабляти; суть то отже властиво лише титулярні властителї ґрунту, а в дійсности, фактично — зарібники. До них приходить ще часть мійского пролетарияту східної Галичини. Всїм тим чотирем катеґориям сеї робітничої кляси відповідає менше-більше оден спільний клясовий інтерес — інтерес кляси пролетарияту. — Друга кляса: мужики — в властивім значіню. Суть то так звані „ґазди“, властителї такого грунтового обшару, з котрого дохід вистарчає вже їм не лише на оплату усїх публичних датків, але вони і жиють з него, отже не ідуть на зарібки, а противно, самі ще дають заробок: приймають наймитів, робітників і т. д. Сїй клясї відповідає знова оден спільний клясовий інтерес, відрубна, властива їй клясова психіка, специяльне „мужицке“ пониманє справ суспільних, економічних і куль-

турних, противне клясовим інтересам і клясовій психіції робітників. — Дальше іде духовеньство. Се також осібна катеґория людий, о спільних інтересах і осібній специяльній, характеристичній для неї психіції.—В кінци сьвіцка інтеліґенция, то є урядники (судові, шкільні і т. п.), лїкарі, адвокати, купці, промисловці (о скілько суть), студенти університету і т. д. Всім їм відповідають також менше-більше, по при інтереси економічні — спільні потреби житєві і културні, і специяльна психіка, котра і ріжнить їх від тамтих, решти суспільних кляс — психіка, властива мешканцям міст. Ся психіка дуже ярко проявляє ся в їх пониманю потреб культурних і ідеалів в загалї, а справ полїтичних і суспільних специяльно. Щож до економічних інтересів, то ріжниці між їх інтересами а інтересами мужиків а також і духовеньства, опирають ся на тім, що сьвіцкий, мійский чоловік жиє з готового гроша, отже рад би як найбільше добути того гроша, прим. через підвисшенє пенсиї, — то однак спадає (в певній части) як тягар на людність сільску; дальше, рад, щоби житєві продукти були як найдешевші, і в тім його інтерес сходить ся з інтересом робітника, котрий також жиє з готового гроша, — але се як-раз противить ся інтересам сільскої людности, котра жиє з того, що сама випродукує, а решта, що лишить ся, продає на оплаченє податків і инших публичних датків а також і на оплаченє своїх потреб, прим. културних, і рада би через те ті житєві продукти як найдоросше продати.

От се, в найзагальнійшім нарисї, кляси і ріжницї інтересів тих кляс україньскої суспільности в Галичинї. Виходить з того, що кожда з тих кляс, щоби могла одноцїльно і консеквентно боронити своїх інтересів і прав, повинна орґанїзувати ся в осібні полїтичні орґанїзациї, партиї -- відрубні від решти партій. Кляса робітнича в одну партийну орґанїзацию, кляса мужицка (самостійні, економічно независимі хлопи) в другу, в трету духовеньство, в четверту — сьвіцка, мійска „інтелїґенция“. Тілько є суспільних кляс між україньскою суспільностию в Галичинї, тілько в природній консеквенциї повинно бути і полїтичних орґанїзацій.

Чи так є? — Нї. Чому?

Я вже висше сказав, що україньска суспільність в Галичинї находить ся допера в фазї витворюваня ся маркантного подїлу на кляси і клясових інтересів (розуміє ся — маркантного о стілько, о скілько се в загалї можливе). Через те і єї полїтичні орґанїзациї і їх полїтичні постуляти, а також і культурні ідеали, мають рівнож характер допера витворюючий ся. Отже і тим взаімно перехрещуючим ся суспільно-клясовим відносинам — замотаним, неясним, невиклярованим і відповідає неясність полїтичних постулятів, непевність полїтичних орґанїзацій, проблєматичність полїтичних програм.

Пригляньмо ся тим полїтичним орґанїзациям, партиям.

*

Пічнім від национально-демократичної партиї. Що се за партия?

Щоби єї зрозуміти, треба звернути ся в зад і придивити ся цілому процесови розвою публичного житя україньскої суспільности в Галичині за посьлідних пять десяток літ.

Национально-демократична партия повстала із злуки давної т. зв. „народовскої“ партиї і т. зв. правого крила давної партиї радикальної, т. зв. ґрупи „националїстичної“. Щож се була та народовска партия і партия радикальна?

Народовска партия, беручи загально і дивлячись на ню з становиска ґенетичного, означала зразу не якусь партию політичну, а радше — усїх тих, що уживали в публичнім житю і в письмі народну (україньску) мову, — в противеньство до „москальофілів“, котрі тій мові відмавляли всяких прав в публичнім житю і в письменстві. Була то отже антитеза до колишньої „сильної“ партиї москальофільскої, — отже означене не політичне, а так сказатиб — етноґрафічне.

Але поза тим етноґрафічним означенем крила ся і відрубність суспільно-клясова, а в дальшій мірі і культурна. Видно се дуже добре, коли станемо придивляти ся народовцям все ще з становиска ґенетичного; коли будем звертати увагу на то, хто дав початак тій „партиї“ і хто єї зразу провадив, а хто проти неї виступав. Отже — коли приглянемо ся початкам тої партиї, то побачимо, що творцями і провідниками єї, зразу — були люди сьвіцкі, мійска, сьвіцка україньь-

ска інтеліґенция. І вона то виступила проти партиї москальофільскої. А хтож становив тоді gros москальофільскої партиї? — Духовеньство.

Як бачимо, то станули ту проти себе дві партиї, „кляси“: сьвіцка, мійска інтеліґенция — народовці, і сїлска, попівска інтеліґенция — москальофіли. Пригадаймо собі лишень людий, що вели народовску партию в еї початках, в 60-тих рр. а і дальше в рр. 70-тих, а з другої сторони — „обрядовщину“ москальофільскої партиї з Наумовичом на чолї.

Та сьвіцка україньска інтеліґенция, живучи по містах, серед відмінних обставин як в селї, обертаючись між иншими людьми, з иншими потребами, серед живійшого і свобіднїйшого і більше розвиненого житя мійского — мусїла, з природи річи, виріжнюватись поволи від духовеньства. І дійсно вона почала що раз більше пересякати ідеалами і думками мійскими, буржуазийними, демократизувати ся і — вільнодумщитись...

Та — се довго не тривало.

Поволи — і та „сьвіцкість“ народовскої партиї почала затирати ся. А стало ся се тому, що велика часть молодїжи, рад-не-рад, почала з ріжних причин вступати до духовного симинара, а ту — і почала клерикалїзувати ся. Та все таки — і се важне – задержала одно: начільну ідею народовскої партиї — ідею национальної самостійности україньского народу. І ту ідею почала вона вводити між духовеньство.

І починає ся етноґрафічна трансформация галицкого духовеньства. Духовеньство починає українщитись... Сей перехід одної частини народовців до духовеньства — се оден з найудатнійших маневрів (хоч і не сьвідомий) народовскої партиї в єї борбі з москальофільством. Москальофіли опинились нараз між двома огнями, острілювані і з вні і з внутр. Побачили нараз в самій вже власній твердині, таки між собою — свого ворога... І москальофільство, атаковане і з вні і з внутр, сьвіцкою і духовною частию народовскої партиї — почало упадати.

Якжеж відбило ся знова се на самій народовскій партиї? — Річ звісна: народовці подали ся на сторону більшости, по-неволї — самі склерикалїзували ся. І з вільнодумної, поступової (як на свій час) партиї, стала ся консервативно-клерикальною партиєю. Характер сьвіцкий заник — клерикалїзм взяв верх. І одно, що змогли ще задержати і що остало ся спільною власностию обох частий (сьвіцкої і попівскої) народовскої партиї, було — ідея национальної самостійности українського народу.

А їх клясові інтереси? — полїтичні постуляти? — культурні ідеали?

Народовці, заняті від самого початку борбою о народну мову (в чім також пробивав ся і знайшов свій вираз їх міський демократизм), цїлком майже з'абсорбовані нею, не змогли були ясно сформуловати, спрецизувати своїх полїтичних постулятів і культурних бажань, вони находили ся

тоді, як кляса сьвіцка, мійска, доперва в стадиї ембрионального розвою, отже — і нахилялись до лїбералїзму і західної культури (о скілько могли були зачути о нїй тоді в Галичинї) більше інстинктовно, як сьвідомо. Се впрочім можливе лише у кляс мійских, буржуазиї — більше розвиненої. І народовска партия не сформуловала ясно своїх полїтичних постулятів і культурних бажань. Сего доконала аж партия радикальна. Алеж бо радикальна партия — вона находилась вже серед цїлком инших, відмінних суспільних і економічних відносин, як колишнї народовцї!

*

Як сказано, народовцї, та кляса мійска, сьвіцка, упали — полїтично і... культурно. З'абсорбовані цїлком майже борбою о народну мову, при браку своїх ясно сформулованих полїтичних постулятів і культурних ідеалів, подали ся на сторону знародовщеного, то зн. знационалїзованого, з'украінщеного духовеньства — склерикалїзували ся. Більшість потягнула за собою меншість. І коли, під напором розвою полїтичних відносин серед украіньскої суспільности в Галичинї, прийшлось таки конче виступать їм з певними полїтично-культурними постулятами, то мусїли вже оглядати ся на gros своєї „партиї“ — попів-народовців і пристосовувати ся до їх попівского способу пониманя річий і попівских ідеалів. А з того і вийшла клерикально-консервативна полїтика.

Ще, колиби-то народовці могли були мати політичну опору в масах мійских. Тоді не потребували би були оглядати ся на духовеньство, і з часом, могли би були дійти до своїх ясно сформулованих політичних постулятів і своїх культурних ідеалів, і могли би були з'орґанізувати ся явно як сьвіцка поступово-ліберальна, мійска партия. Але вони сего не могли зробити — міста східної Галичини були, як і тепер ще суть — в руках польских... Тож і мусїли подати ся на сторону духовеньства — тим більше, що воно держало в своїх руках одиноку масу на котрій могли і мусїли усї „Русини" в своїй дотеперішній політичній діяльности опирати ся — хлопів. Мужики — се маса, котру до недавна могло мати в своїх руках лише духовеньство. Тож і хто хотів ними оперувати, той мусїв старати ся о взгляди духовеньства.

І то нїчо дивного. Давна натуральна мужицка господарка і тїсно звязаний з нею суспільний патриярхалїзм, дуже надавали ся до того, що духовеньству удало ся вхопити і держати в своїх руках усю мужицку масу і нікого не допустити до неї. До того причинила ся еще і безгранична інтелектуальна мізерия мужика, брак якої небудь осьвіти і зрозуміня своїх інтересів. І духовеньство уміло се використати. Хоч і само не розуміло тих інтересів мужика, понимаючи їх, як то звичайно буває, незвичайно плитко, то все таки уміло піддержати у него свій авторитет і кріпко держати його коло

себе. І тим воно виявляло силу, — силу, супроти котрої мусїли капітульовати народовцї.

Та — се могло так тривати до певного лише часу.

Наступила економічна криза. Єґзистенция мужика почала холїтати ся. Натуральна господарка упала, а знею і суспільний патриярхалїзм мужика. Капіталїзм висунув свої пявки і почав випивати мужицку кров... До того причила ся єще всїма своїми институциями новочасна капіталїстична Австрия... Заморска конкуренция збіжем убезвартнила майже до половини його господарский продукт, — і цїла та донедавна одноцїла мужицка маса — розбила ся... Наступає розчароване. Деж ті проводирі народу? — Безгранична безрадність і нездарність „проводирів руского народу“ виступила в цїлім своїм „блеску“. І треба було лишень народовцям використати тоту хвилю і виступити проти проводови духовеньства „над народом“ — а мож було легко відвернути від него мужиків. Але народовцї того не зробили. Вони вже на те були за слабі. Заняті борбою о народну мову, стратили остаточно інтерес до мужика і зрозуміне ваги позисканя його для себе. Заняті борбою язиковою потратили за нею і усї свої культурні ідеали. Цїлковата безідейність — отсе і цьвіть, до якого розвинула ся народовска партия. І наступає „нова ера“...

Але ту власне, в ту хвилю утрати й останків колишних поступових і демократичних ідеалів на-

родовскої партиї, в хвилю коли сервілїзм і обскурантизм почав відгривати правдиві орґиї — в ту хвилю виступає „молоде поколїнє“... І воно то підняло на ново в гору покинутий народовцями национальний стяг — полїтичної свободи, вільнодумства, демократизму і співчутя для понижених і покривджених...

*

Радикальна партия. Ще поки народовцї находили ся в початкових стадиях свого суспільно-культурного розвою, поти їх співдїланє (з конечности) з попами-народовцями могло мати певне оправданє. Вони могли разом з ними боротп ся проти свого ворога — попів-москальофілів з одної сторони, а з другої — проти польскої суспільности, а в першій мірі польскої шляхти. Але зі зрістом самої сьвіцкої, мійскої частини україньскої суспільности в Галичинї, а не менше і з єї ідейним зростом не можливо було, щоби така злука могла довго удержати. Розлам мусів наступити. Тим більше, що до сего прилучило ся єще одно: тяжка криза, повна економічно-суспільна трансформация мужицкої кляси. Давна натуральна господарка упала, а з нею і давний суспільний мужицкий патриярхалїзм. І лучники, що лучили дотепер так сьлїпо мужика з духовеньством — прорвались. Його надії на обіцювану і сподівану поміч від його дотеперішних „проводирів-батьків“ — завели його...

Та економічна криза серед мужицкої маси з одної сторони, а ідейний зріст сьвіцкої україньскої суспільности в Галичині з другої — покликали до житя радикальну партию. Радикальна партия, се власне вираз того економічно-суспільного перевороту, революциї серед мужицкої маси, а з другої сторони — вираз культурного розвою україньскої суспільности в Галичині.

Цікаво-б знати, що се за люди, що з'орґанізували радикальну „хлопску" партию? — Отже, були се також люди сьвіцкі, о мійскій культурі, лише — нове, не з'абсорбоване так як старше поколїнє сьвіцкої, мійскої кляси — народовцї, борбою о народну мову — поколїнє молоде. Вони і підняли і стали двигачами тих самих ідеалів, котрі покинули колись, в розгарі язикової борби, прибиті, приголомшені більшостию своєї партиї, духовеньством, сьвіцкі народовцї, поглубили лише ті ідеали і розширили їх. Розуміє ся, що піднимаючи ті ідеали, мусїли виступити проти духовеньства. Се річ ясна. Сеж найбільший, натуральний ворог всякої вільної думки, поступу і т. п. А впрочім, мусїли позискати для зреалїзованя тих ідеалів якусь силу, отже — когож? — знова мужиків. І се їм удалось, лїпше, о много лїпше, як колишним народовцям. Раз тому, що самі відносини між мужицкою масою змінили ся, а друге, що зрозуміли о много лїпше ті відносини, як народовцї і духовеньство.

Як сказано, то радикальна партия була виразом того власне суспільно-економічного переворо-

роту серед мужицкої маси, який у той час почав між тою масою переводити ся (чого ярким сьвідоцтвом — еміґрация), і той переворот покликав радикальну партию до житя і при нім доперва можливою стала єї еґзистенция. Але — ся єї еґзистенциа можливою була лише до певного часу.

Той суспільно-економічний переворот серед мужицкої маси, що покликав радикальну партию до житя, той самий переворот довів єї і — до упадку.

Сей суспільно-економічний переворот довів до того, що ся дотепер одноціла менше-більше мужицка маса розпала ся на дві противні собі що до економічних інтересів і суспільного положеня кляси — самостійних, независимих економічно господарів, і — робітників-зарібників. Сей переворот, розуміє ся, не перевів ся від разу, а поволи. Тож і відповідно до сего, як та мужицка маса, підпадаючи тому свому переворотовому процесови, представляла ще на вні поки-що одну менше-більше цілість, то є — поки ще той розлам серед мужицкої маси на посїдаючих — „ґрунтових“, і на непосїдаючих — безрільних робітників, „халупників“ і т. п. не представляв ся на вні надто ярко, то відповідно до сего і та радикальна партия не виявляла ще в своїм нутрі якихось більших ріжниць і представляла на вні також одну цілість. Колиж однак сей розкладовий процес почав що-раз виразнїйше виступати на верх, то є — коли сей процес дійшов до тої стадиї, що о якійсь одноцілій мужицкій масї не мож було вже гово-

ритиі що однапартийна орґанїзация для тої мужицкої маси вже не вистарчала, а потреба було вже двох орґанїзаций, відрубних, відповідно до двох уже кляс — господарів і робітників, то і серед радикальної партиї той розкладовий процес почав що-раз виразнїйше зазначувати ся і що-раз виразнїйше виступати на верх, поки — і не довів єї остаточно до розбитя. І радикальна партия упала, а властиво — розпала ся... Річ цїлком природна. Було се випливом розбитя, розпаду самої основи партиї — мужиків.

Заслуги радикальної партиї. Була се перша на галицкій Україні партия, що видобула на верх мужицку квестию; перший раз почато трактувати сериозно мужицку справу, „добро руского народу“. Вона висунула інтереси тої маси перед інтересами „Русинів“, то є перед авансами „руских“ урядників і підвисшенем пенсій „руского“ духовеньства. Дальше: надала сьвіжий, цїлком новий напрям україньскій мисли, добула право горожаньства серед україньскої суспільности в Галичинї понятям о так великім культурнім значіню, як: социялїзм, революция, атеїзм і т. п. чим сталась в культурнім розвою галицкої України дуже важним і визначним етапом. Введенем нових ідей, пояснюванем многих важних а до того часу цїлком непояснюваних квестий — надала богатший зміст україньскій национальній ідеї, а своєю критикою — суспільною, економічною і політичною прочистила на стілько мозґи Русинів, що підготовила як-так принаймій відповідний терен для

політично-державної україньскої ідеї, ідеї політичної независимости україньского народу.

*

По упадку народовскої партиї і розламу партиї радикальної, найшлась україньска суспільність в Галичині в справді дивній ситуациї. Нестало пристановища... І потворились гуртки, кружки, напрямки, відтінки і т. д. — справдішний „партийний" хаос, справдішна „фракциоманія"... Се мусіло відбити ся на цілім політичнім житю україньскої суспільности в Галичині. І дійсно відбило ся — фатально. Уська продуктивна робота устала, запанувало — „безголовє" і застій на всїх полях суспільного житя. Одна часть, знеохочена неудачами дотеперішних політичних орґанізаций — безрадна, усунулась „від полікики", друга, готовилась таки ще ратувати загибаючі партиї — з завзятостию вартою справді ліпшої справи, — а инші знова — віддали ся цілком непродуктивній проєктоманії, переливаючи з порожного в пусте, тратячи пусто час а не доводячи ні дочого путьнього...

Та се так довго тривати не могло — єсли дійсно україньска суспільність в Галичині не мала попасти з своїми політично-культурними змаганями з цілковите банкроцтво. І дійсно прийшла хвиля опамятаня. З поміж поодиноких ґруп і напрямків тих розбитих партий виступають сериознїйше думаючі одиниці і важать ся на рішучий крок.

Перша социяльно-демокр. ґрупа зриває всї нитки які ще лучили єї з радикальною партиєю і вяжесь в окрему украіньску социяльно-демократичну партию, — а дальше, рішаєсь на те саме і ґрупа „националїстична“ радикальної партиї і орґанїзує ся рівнож в осібну партию.

Тільки-ж для сеї другої ґрупи — „националїстичної“, справа ся показалась не так простою, а більше скомплїкованою. Булаж прецінь єще друга партия „националїстична“ — народовцї. Правда, без сили і значіня, але — все таки „партия“, що числом своїх приклонників могла представляти для когось вартість — хтоби єї позискав, і то цілком не таку маловажну, сеж бо була майже уся так зв. „руска інтелїґенция“, що розпоряджала і певними материяльними засобами і, завдяки свому суспільному становиску і ріжним економічним, просьвітним а в кінци і полїтичним институциям, які мала в своїх руках, могла була навіть похвалити ся і певним впливом на цїлу украіньску суспільність в Галичинї — на всякий случай таким, що погорджувати ним і легковажити його, таки не оплатилось-би, не булоб „полїтично“. Без сили і значіня — то правда, і пережита, але пережита в значіню „партиї“, та — як люди, одиницї могли були бути єще до чогось ужиті. Треба було лише вложити їх — їх діяльність в нові форми і піддати тій діяльности нову ідейну основу — відповідну новійшим часам, новійшим потребам. А до сего треба було вже инших, нових людий, людий, що виросли, виховались серед тих нових відносин і

змогли були ліпше зрозуміти ті нові потреби і ліпше з'уміли би виразити і ті нові бажаня, які народжували ся тоді серед нової суспільности, виразнійше з'уміли би їх сформуловати. А рівночасно — вказуючи на новий шлях, змогли би були і подати нові, відповіднійші способи на зреалїзоване, здійснене тих нових бажань. І ті люди найшли ся. А виховала їх радикальна партия. Була се власне та „националїстична" ґрупа радикальної партиї.

Та „националїстична" ґрупа виріжняла ся головно тим від народовців, що національну українську ідею понимала о много глибше і національну силу українского народу бачила в цілком чимсь иншім як народовці. Се вже не виключно мова була істотою українского националїзму, а сума тих власне „буденних" економічних, „жолудкових" і культурних потреб і бажань, що у кождої сучасної народности є основою і єї житя і єї борби і єї стремлїнь і єї забігів. Все те, що складає ся на ціле те наше буденне жите, з його найріжнороднїйшими потребами і бажанями, як і способами на заспокоєне тих потреб і бажань, а які лише мовою висказують ся, як найзрозумілїйшим для певної громади - суспільности способом, формою. — Всї ті поодинокі царини сего новочасного житя виражають ся в видї певних економічних, суспільних, полїтичних і культурних постулятів, які відтак вяже ся в певний одноцїлий систем, характеристичний для такої ґрупи, кляси, чи партиї — характеристичний для способу пони-

маня тої ґрупи, кляси чи партиї сего новочасного житя і його завдань.

Якже-ж понимала то житє і його завданя, а взглядно, як формулювала ті потреби і бажаня української суспільности з Галичині та „националістична“ ґрупа?

Ту треба узглядпити дві сторони: не лише теоретичний сьвітогляд тої ґрупи, але і практичну сторону єї діяльности, то є, не лише їх самих, але і ту сферу людий, а тим самим і сьвітогляд тих людий, серед котрих задумала вона розпочати свою діяльність і на ній оперти ся, то є — народовців. — Зі взгляду отже на gros тих людий, серед котрих задумала вона розпочати свою діяльність і дальше з ними, разом вже, єї провадити; те формулюванє потреб і бажань української суспільности в Галичині — було вже наперед рішене. Могло воно виявляти ся в однім — в так зв. буржуазийнім сьвітогляді, отже — в системі постулятів, що покриває ся загальним понятєм — капіталізму. Як-раз противно до социяльно-дем. ґрупи давної радикальної партиї, котра з огляду не лише на єї теоретичний сьвітогляд, але і на єї практичну сторону діяльности — з огляду на робучу клясу українського народу, формулювала ті потреби і завданя сього новочасного житя в формі так зв. социяльно - демократичних жадань, в виді систему постулятів, що покривають ся загальним понятєм — социялізму.

Треба признати, що та „националістична“ ґрупа радикальної партиї найшлась на висоті хви-

лї—відчула єї, зрозуміла. Появила ся „Будучність“ — орґан тої ґрупи, котрої ціль була: підготовити між тою українською „інтеліґенциєю“, між тою народовскою „партиєю“ ґрунт для нової політичної орґанізациї, котра відповідала би і тим новим потребам і опиралась би на нових ідейних висновках. Хвиля, показало ся, була добре підхоплена по-порозуміне прийшло. 1. ч. „Будучности“ появило ся в червни 1899 р., а вже з кінцем грудня тогож року відбув ся перший з'їзд национально-демократичної партиї, на котрім і оголошено нову програму і нову партийну орґанізацию і нову боєву тактику.

На чім-же оперло ся то нове „збратанє“? Що послужило за точку виходу тому поєднаню „старих з молодими“? Що звело їх до купи? Як осудили вони ситуацию серед котрої прийшлось їм збратати ся? Які поклали собі завданя, яку ціль? В який спосіб сподівали ся вони сю ціль осягнути?

Ось власне ся статя д. Юродивого в „Будучности“, про котру я на вступі згадав і котру редакция приняла за свою, була тим субстратом, що послужив репрезентантам обох сторін до їх поєднавчих нарад. Критика тодїшних міжпартийних відносин серед українськоі суспільности в Галичині, виложена в тій статї, як і бажаня висказані тамже на будуче, були як-раз руководячими в їх нарадах перед їх I. З'їздом, як і на самім З'їзді — що більше, руководячими і пізнїйше, аж до нинїшних часів. Бож не треба забувати, що відносини міжпартийні серед українськоі суспіль-

ности в Галичині, поза сею одною злукою „націоналїстичної“ ґрупи радикальної партиї і народовців, в нічім дотепер не змінили ся. Як тоді так і тепер осталась і розвиває ся социяльно-демократична партия, животіє ще й партия москальофільска, а навіть і та радикальна партия, помимо свого розбитя, формально ще не розвязала ся, противно, змагає ся таки дальше удержати ся на овиді галицко-україньского полїтичного житя і намагаєсь ще дальше значити й від себе шлях национального розвою галицкої України.

Тож становиско национально-демократичної партиї єупроти тих міжпартийних відносин, як і критика тих відносин, в протягу тих чотирех літ рівнож в нічім не змінились. А через те і статя д. Юродивого рівнож в нічім не стратила на своїй актуальности, як і перед чотирма роками. Прецінь-же докори национально-демократичної партиї, роблені галицко-україньскій суспільности, що до єї хоробливої, мовляв, „фракциоманії“, як і єї зазиви до злуки усїх існуючих україньских партій в о д н у национально-демократичну партию, сеж пісонька, яку і тепер ще раз-враз чуємо і яку певно не раз ще і не два прийде ся нам почути.

II.

Д. Юродивий пише: треба „всї дотеперішні партиї розвалити, зруйновати, а н а ї х м і с ц е, а н е п о б і ч н и х поставити нову партию“. Жадає отже, щоби „замість ворогувати між собою

нераз за пусто-дурно, замість консолїдувати ся з своїми ворогами, щоб себе нищити, замість зраджувати свій нарід — щоби замість того раз вже сконсолїдувати ся між собою". І взиває, щоби люди, що належать до теперішних партій „умили руки від старих гріхів" і від-так з „свобідними і чистими руками" утворили одну партию.

Як бачимо — є се те саме, з чим так часто стрічаємо ся і тепер в відзивах преси національно-демократичної партиї і що тілько разів чуємо на всїх партийних національно-демократичних „Народних З'їздах".

А прецінь — чиж не було се одною з головних „помилок" Русинів в їх полїтичній діяльности, помилок, що тілько замішаня а через те і неудач потягнули за собою, що вони так часто накликували усї партиї до того менше-більше, до чого так накликує д. Юродивий і його національно-демократична партия? — Та, „Русини" видно — затялись, і анї руш не хотять признати існуючим суспільним клясам серед україньскої суспільности в Галичинї, о ріжних, відмінних інтересах, права до еґзистенциї, і хоч те суспільне житє раз-враз о то упоминає ся — „Русини" таки сего... „не узнають" і раз-враз накликують „усїх" під спільну програму і полїтичну тактику.

Ще, коби-то ставило ся якусь одну, більш абстрактну ідею, що своєю абстрактностию, стоялаб немов понад поодинокими суспільними клясами, як прим. ідею національної самостійности україньского народу, то тодї, в певній мірі, така

„спільна акция“ ще могла би бути можливою, принаймій що до тої справи. Але в борбі о конкретні, біжучі справи, така акция є просто неможливою і партиї мусять розходити ся, спільність мусить розбити ся. Ба, таж навіть і там, где розходить ся о якусь більш абстракнтну ідею, як прим. о ідею национальної (етноґрафічної) самостійности україньского народу, а тим самим і о признане народній (україньскій) мові права горожаньства в публичнім житю, то і там, показало ся, не є все можливою така спільна акция усїх, — бо от прим. духовеньство представляло як-раз противний українскій ідеї табор — москальофільский. І треба було аж 30 літ часу і праці, щоби перш розбити ту москальофільску партию, і тоді доперва можна було вже як-так говорити о якійсь спільній акциї „усїх Русинів“ — розуміє ся, в тій одній лишень справі, в справі виборення україньскій мові права горожаньства. А се коштувало народовців 30 літ часу… А як відбило ся то на них під зглядом моральним? — Щоби здобути для україньскої ідеї признане у духовеньства, мусїли зрезиґнувати з усего, що виріжняло їх від духовеньства — з сьвіцкости їх думок… так, що коли наконець таки одна часть — „молоде поколїнє“ тої сьвіцкої україньскої „інтеліґенциї“ з’орґанізувало ся в осібну партию — радикальну і опімнула ся знова о право горожаньства для тих своїх сьвіцких думок, то мала ту вже проти себе не лише недобитків москальофільскої партиї і народовске духовеньство, але ще і самих навіть сьвіцких народовців. І о

спільній політичній акциї „усїх", знова годї було думати. Годї думати о якійсь спільній політичній акциї „усїх Русинів", скоро прим. коли радикальна партия вивела на денне сьвітло справу мужицку і почала орґанїзувати мужиків в імя їх власних *мужицких* інтересів, а не в імя інтересів духовеньства і урядників, — то проти сего запротестували вже спільно і духовеньство і ті урядники. А розуміє ся з другої сторони, коли народовцї, поконавши як-так москальофілів, почали орґанїзувати „нарід руский" в імя своїх інтересів, в імя урядів і авансів, то проти сего мусїли знова запротестувати мужики, з'орґанїзовані вже в імя їх власних, мужицких інтересів, в партиї радикальній. Що більше: не лише, що годї думати о якійсь спільній, тяглій політичній акциї усїх Русинів загалом, але навіть і о якійсь спільній, тяглій акциї хочби лише між самою масою мужицкою, беручи єї загалом. Бо от прим. коли свого часу, в 1899 р., поставила була радикальна партия на своїм партийнім з'їздї на дневний порядок справу стрейку рільних робітників, то мала ту за собою — лише сїльских робітників, „халупників" і т. п. а проти себе господарів-ґаздів. А в 1902 р., в часї великого рільного стрейку в східній Галичинї, треба було аж особливших „рахунків" між богатшими господарами а панами-дідичами, щоби ті господарі остаточно рішили ся спомагати стрейкуючих робітників проти дворів, — хоч і ту не всюди ті господари на се рішили ся...

Щож виходить з сего? — Виходить то, що скоро іде о якісь конкретні, біжучі справи, котрі дотикають в відмінний спосіб поодинокі кляси нашої суспільности, а котрі то конкретні, біжучі справи вибивають ся все найсильнійше на верх, там о якійсь спільній, тяглій полїтичній акциї усеї суспільности, не може бути бесїди. Для тих біжучих, конкретних клясових інтересів, потреба відрубних, клясових полїтичних, партийних орґанїзаций, отже тілько партийних орґанїзаций — кілько кляс.

*

Та міг би дехто сказати: щож з того!... щож з того, що може справдї се так і повинно бути, коли от прим. така сьвіцка, міска кляса нашої суспільности, лишена сама собі, є ще так слаба, що о якійсь самостійній а успішній полїтичній акциї, не має що й думати. Щож на те почати? Чиж за для того має вже зречись всякої орґанїзациї? — Отже нї. Скоро та сьвіцка міска інтелїґенция не в силї ще створити власної полїтичної орґанїзациї, власної полїтичної партиї, відрубної і независимої від якої иншої партийної орґанїзациї, то може шукати якого союзника, а то нехай й взиває до такої союзничої „спільної акциї" инші кляси. Але чиж усїх Русинів? — Отже, власне нї, а лише тих, ту клясу, котрої інтереси, коли вже не суть східні з єї інтересами, то принаймій, не

суть їм противні. Деж се є? Одинокою клясою, природною підпорою тої сьвіцкої, мійскої інтеліґенциї є — міщаньство. Ту єї властива підпора. Алеж то міщаньство спольщене! — міста східної Галичини, як були, так ще й тепер суть в руках польских!... Так деж? Може у духовеньства? — Духовеньство знищило прецінь народовців. То деж? — Не остає нічого иншого, як вернутись знова до мужиків. І справді, ту може знайти помічника, союзника. Правда, інтереси мужика не суть ідентичні з інтересами сьвіцкої, мійскої інтеліґенциї, суть ріжні, але — принаймій не суть безпосередно противні, як то є в відношеню до духовеньства, котре з мужика просто жиє (се слово уживаю в найширшім значіню), где отже інтереси одних і других суть собі безпосередно противні.

Але знова, ту „спільну акцию", не можна розширяти аж до „спільної орґанізациї". Не можна ніколи забувати сего, що хлоп, мужик цілком інакше задивляє ся на сьвіт і цілком інакше понимає його, як чоловік мійский і ще до того не-рільник, — що впрочім нічо дивного, єсли зважить ся, що сфера житя і інтересів мужика цілком відмінні від сфери житя і інтересів мійского „інтеліґента". Кляса мійскої, україньскої інтеліґенциї мусить остати тим чим є, то є клясою мійских потреб і ідеалів, і мусить на все виречись хлопоманьства. І вона, а не мужик, єї потреби і ідеали, а не мужика мають бути цілию єї публичної діяльности. Вона не сьміє бути репрезентантом мужицкої кляси,

а репрезентантом самої себе, своїх ідеалів, репрезентантом не мужицкої культури, а новочасної культури мійскої. Тож і єсли би та сьвіцка, мійска інтеліґенция пішла до мужика і стала шукати у него помочи, і зобовязала ся за теборонити його певних інтересів, то може се робити для него не задля него, не тому, що він є „богом"-мужиком, що мовляв, він є цілию, для котрої має іти уся робота украіньского народу, — а для того, що він дає їй поміч в обороні певних єї інтересів і в реалізованю певних єї ідеалів. Ніяких сентиментів — а чисті рахунки! І певно тоді ліпше вийшла би на тім і одна сторона і друга — і мужик і та сьвіцка, мійска інтеліґенция.

Але коли сю „спільну акцию" має ся оперти не на сентиментах а на чистім рахунку — а се є одиноке рациональне, конечне в політичнім житю — то нехай-же тоді та сьвіцка мійска кляса не важить ся з чим небудь до мужика приступати. Нехай не забуває, що скоро вона виступить як чисто сьвіцка, мійска самостійна політична партия і як така піде в село і там стане питати у мужика помочи, то ту стрітить ся сейчас з духовеньством, що рівнож пічне, з своєї сторони, добивати торгу з мужиком для себе, а — проти неї. Тож вона не сьміє з чим небудь показувати ся перед мужиком. Вона мусить ясно, виразно осьвідчити ся і з'обовязати ся до того, як і в чім може дати поміч мужикови — від себе, і мусить то додержати, єсли не має

провалити ся, єсли мужик таки має піти за нею а не за духовеньством. Ту вже не ма що піддурювати мужика такою пустою фразою, як „моральне і материяльне підвигнене селяньства і маломіщаньства“ — фразою, котрою так облудно послугувались супроти мужиків народовці. Ту треба висказати ясно усе, що і як думалаб вона зробити для мужика.

Але в тій своїй акциї в відношеню до мужиків, мусіла-б вона насамперед здати собі докладно справу з того, хто се нині той „мужик“, а радше з ким з поміж тої сїрої маси мужицтва, вона малаб ввійти в переговори. Бож мужики — нині, се вже не якась одноціла маса, се вже не якась згідна, одна громада, о спільних, однакових журбах і болях, спільних надїях і змаганях. Се вже минуло — і не верне. Ту треба вже вибирати, шукати і ясно здавати собі справу з того, з ким в тій розбитій громадї має ся лучити. Не забуваймо на той тяжкий переворот, який пережила за посьлїдних двайцять лїт та мужицка маса. Ту вже не маємо до дїла з одною клясою мужицкою — а з ріжними клясами. І се наказує україньский суспільности в Галичинї, а в першій мірі тій єї „інтелїґенциї“ піддати основній ревізиї єї доперішні погляди на справу мужицку, на економічні і суспільні відносини між мужицкою масою і конче постарати ся зрозуміти той механїзм нинїшного переображеня фізиономиї мужицкої маси, котра в посьлїдних часах перейшла і ще тепер переходить таку глубоку кризу. Се навіть одно з єї най-

головнійших завдань — бож мужики, сеж прецінь чи не 90% усеї україньскої суспільности в Галичині. Аґрарна справа і социяльна і повинна тому займати в єї досьлїдах над відносинами україньскої суспільности в Галичині одно з перворядних місць.

*

Так отже, коли пічнемо застановляти ся над мужиками і коли схочемо їм помочи, а то ще і позискати їх для себе, до помочи, то мусимо все спитати себе насамперед, і нїколи від сего не відступати: котрі-то мають бути ті „мужики", з котрими ми маємо зійти ся? Чи мають то бути мужики-дуки-ґазди, чи мужики середні, чи дрібні, чи в кінци „халупники" і пролєтарі? — Бож все те відбрубні господарскі типи, в многім до себе неподібні, котрих інтереси не лише, що не однакові, але дуже часто і суперечні.

Возьнім прим. таких богачів-ґаздів і протиставмо їм пролєтарів-зарібників. То вже перша засаднича ріжниця між „богачами" а робітниками проявить ся в тім, що у першого все переважає а навіть панує над усім иншім жажда — побільшеня землї, конечність дешевого робітника і т. д. коли у робітника-зарібника земля не грає вже такої ролї, а над усім панує як-раз жажда — як найбільшої заробкової платнї. Дальже: господар-ґазда рад, щоби своє збіже міг як найдорожше продати; робітник-зарібник зате, радби щоби то збіже, щоби

той хлїб був як найдешевший, щоби як найдешевше можна його купити. — І так перший найбільшу вагу класти буде на обшар посїданої ним землї і на єї можливо найлїпшу управу, а то передовсїм таку, котра коштувала би його як найдешевше, а при тім була як найвидатнїйшою, — другий зате, у котрого вже не земля грає найвизначнїйшу ролю—бо єї він нїколи не посяде, а саме заробкові відносини, в першій мірі старати ся буде, з огляду на фізичну сторону його працї о найвигіднїйші услївя тої працї, то є о гіґієнічні, санїтарні і т. п., условини, а озгляду на материяльну сторону тої працї, о єї як найкориснїйші грошеві результати, — отже в супереч господареви-богачеви старати ся буде о те, щоби міг працювати серед найвигіднїйших для него обставин і щоби міг побирати за ту працю як найвисшу платню.

Ясно з того, що єсли займемо ся інтересами одної з тих кляс, то мусимо сейчас попасти в конфлїкт з інтересами другої.

Розуміє ся, та суперечність основ еґзистенциї обох тих кляс, впливати мусить цїлком рішучо і на їх психіку, взагалї на цїлий сьвітогляд обох тих кляс, а в кінци, евентуально, і на пониманє завдань і полїтики економічної і социяльної і на характер тої полїтики. Перший все буде за полїтикою „порядку“, леґальности, авторитету права і власти, ворогом всяких „новомодних ідей“, поспішности, „нервовости“ — в загалї, ворогом усего новочасного, в такім скорім темпі пульсуючого житя, котре так суперечне з тим повільним і так на-

перед вже самою природою варштату-землї означеним током працї і з тим, доперва по довшім, зглядно, часї сподїваним добутком-жнивом працї і заходів господаря-рільника Тож і не буде він приклонником якихсь більше поступових, а тим менче радикальних-революцийних змагань, але за те певним, бо і вирахованим приклонником противних змагань — консервативних.

Але щож по тім „порядку" і власти такому робітникови-зарібникови? Той „порядок" і та власть — сеж як-раз на него бич!... А той варстат — земля? — Щож йому та земля? — Нехай і западе ся! Чиж то вже вона одинока його живителька? — Сьвіт широкий... Нинї ту — завтра там... Що його вяже з нею? — І йому не лячні нїякі „новомодні ідеї", анї та поспішність, анї та „нервовість" — він все готов і на все — його руки „вільні"...

Яка відмінна психічна фізиономія обох сих кляс! — ба, але і яка суперечна їх материяльна основа!

А придивім ся тепер двом другим, посередним типам нашої мужицкої маси. Возьмім тип господара дрібного. Ту властитель господарить сам, значить, вже без наймитів, але ще і не наймає ся на чужих ланах, не йде на зарібки. Тільки, що його ґрунт вже так малий, що о якійсь рацийональній господарцї не ма що й думати, але через те і є занадто мало видатний. Помимо того забирає йому весь його час, і хоч і не заспокоює достаточно його найконечнїйших потреб, то з другої

сторони і не позваляє йому доробитись на чужій землї сего, чого з своєї власної не в силї добути — не позваляє йому піти на зарібки. Є се отже тип господаря, що держить ся при житю лише завдяки своїй надлюцкій працї — тип господаря, що за-надто працює, а за-мало їсть. Але се і найнещасливійший тип господара — се раб, невільник землї, прикутий до неї зелїзним ланцом власности, що сталась для него, як для чоловіка — проклятєм! Се ючне звіря, хоч і в люцкій подобі. Раб, що оре і сїє, і все збирає — нужду... І для него сьвіт не існує. Все для неї — для тої сьвятої землї, всї думки всї журби, всї молитви і всї стараня для тої сьвятої землї, що сталась для него богом, найвисшим законом... І нїчо не має до него приступу. Ідеї — свобода — полїтичні права — поступ — все те для него книга о семи печатях... Але се й не член народу, – се що найбільше, предмет етноґрафічного досьлїду... І где він є типічним для цїлої суспільности, єї основою, єї характеристичною верствою, там і та суспільність не є ще народом, а — етноґрафічним понятєм... Там і культура не є культурою — а спорохнявілою старосьвітчиною, старою з дїда-прадїда перенятою, безмисльною рутиною — культурою „історичних начал"... О якімсь широкім, розвиненім, живім полїтичнім житю — не ма що й говорити...

А возьмім тепер ще оден тип, тип мужика, що має так мало ґрунту, що вже нїяк не в силї вижити з него, але за те, той ґрунт і не забирає

вже йому олэоʎ часу, і він може піти на зарібки. Є се тип мужика — почасти господаря, почасти зарібника. Але сей тип, через те, що так роздвоєний, се тип і нездецидований, отже — тип о нездецидованих бажанях, суперечних інстинктах, отже і о незрівноваженій психиці. Тому і як основа для політичних партій дуже непевний — бо добич всіляких суперечних партій, раз консервативних, раз революцийних, раз клерикальних, раз радикальних а в кінци і социяльно-демократичних. Се тип мужиків о незвичайній хиткости суспільно-політичних думок. Зі зглядів економічних є він однах дуже пожаданий для дідичів. Той клаптик землї, що надає йому „почесне“ імя „господаря“, держить його стало в селї, се тому і певний, сталий паньский робітник на паньских ланах, при тім і добрий робітник — він же все таки надієсь стати ще колись „правдивим“ господарем, — і він є пильний і уляглий. Та уляглість робить його також податливим на всякі заходи реакцийних і консервативних елєментів. Але — найжеж раз зачне та надія хитати ся і він попаде в зневіру — пропали тоді усї його давні боги... І раз зірвавши з ними, не вернесь вже до них, а кинесь як-раз в противний бік, хочби і найострійшого радикалїзму хочби і анархізму...

Так отже, коли схочемо заняти ся долею „мужика“, чи то щоби йому в його житю-бутю помочи, чи щоби його для себе позискати, і коли схочемо уложити собі якийсь плян, „програму“ для тої роботи, то мусимо, цїлком природно, в виду всего що йно тепер

сказаного, здати собі насамперед ясно справу з сего, кого іменно з мужиків маємо мати на думці, котрими мужиками маємо заняти ся? Бож цілком ясна річ, що инше завдане жде нас, коли схочемо заняти ся найвисшою верствою мужицкої маси — мужиками-богачами, або — коли звернемо свою увагу на середного мужика, що господарить на своїй землї, але ще на зарібки не ходить, а знова инше, коли схочемо заняти ся долею господаря-пролетара, властителя ґрунту, але рівночасно і зарібника, або коли схочемо заняти ся долею робітника-пролетара.

*

Возьмім лише перші два типи — мужиків богатих і робітників-зарібників.

У мужика - багача першу і головну ролю в його господарскім житю грає скількість посїданої ним землї, потреба що-раз більшого єї помножуваня, а дальше: потреба дешевого робітника, що-раз ліпше удосконалених господарских знарядів і розумного, до особливих господарских відносин з'орґанїзованого кредиту — взагалї сего, що зменшує кошта його рільної продукциї а збільшує єї видатність. Розуміє ся, що по при се, потреба йому єще й фахового образованя, отже відповідних рільничих шкіл. Се — що до него, як одиницї. Щож до загалу тої ґрупи мужиків, то потреба їм передовсїм інституциї, котра займала би ся корисним для них посередництвом — між

ними як продуцентами, а суспільностию як консументом, отже: продажию їх продуктів, а з другої сторони: посередництвом в кориснім набуваню для них всего того, що для більшої видатности їх господарки конечно потрібне, як прим. штучних навозів, лїпшого насїня, рільничих знарядів, машин і т. п. А також, що тїсно звязане з тою інституциєю і відповідної інституциї кредитової, котра дійсно приспособлена була би до вимог і сили виплатности сеї ґрупи господарів, котра виключно мала би на метї інтереси сего типу мужика-господаря.

Такі інституциї, розуміє ся, щоби могли відповідати інтересам мужиків-господарів і могли ті інтереси боронити, мусїли би бути під безнастанною контролею і впливом самих мужиків, а навіть в їх руках. А з сего взгляду і орґанїзацийна форма тих інституций мусїла би бути спілкова і чисто заводова. Такі отже чисто заводові Спілки, повинні би займати ся поредовсїм докладним студийованєм усїх потреб рільничої господарки, отже не лише якоїсь одної галузи рільного господарства, прим. управи збіжа, а усїх галузий господарства сїльского, отже і господарства худібного, молочного (що до продукциї масла, сира, і т. п.), овочевого, пташного (що до продажи яєць), ткального і т. д. і т. д. Дальше, повинна займати ся заспокоюванєм тих потреб, т. є. улегчуванєм в закладаню і розвиваню усїх тих родів сїльского господарства, а в кінци — і обороною спільних рільничих інтересів. До всего того на-

лежить: посредництво в виміні, то є в продажи господарских продуктів і в набуваню господарских знарядів, машин, насїня, штучних навозів і т. д. отже і закладанє відповідних до сего центральних Складів — для своїх членів, щоби усунути несовісних посередників-гандлярів, спекулянтів, які і жиють з визиску обох сторін — і купуючої і продаючої. В кінци повинна заняти ся і основанєм Кас взаїмної помочи, Кас забеспеченя на всякі случаї і т. п.

Така спілкова господарска орґаднїзация мужиків, що мала би все те в своїх руках і обіймала би собою, а то, при помочи своїх філїй — повітових і підфілїй — місцевих, в поодиноких громадах, не лише самих богатших мужиків, але увесь загал господарів-рільників, котрі до такої Спілки могли би належати, могла-б представляти незвичайно сильну господарку силу. Та не лише саму господарску силу, — вона могла би представляти, хоч і посередно, і не аби яку силу політичну. Знаючи потреби і недостатки рільної господарки, маючи над всім тим перегляд, могла би вона, хочби вже в насьлїдок своїх міродайних, фахових опінїй у всіх тих справах, що входять в обсяг аґрикультури — мати велику моральну силу так супроти рішаючих чинників державної администрациї, як і супроти державного законодавства.

Так міг би представляти ся в найзагальнїйшім нарисї плян, „програма“ оборони інтересів тої ґрупи мужиків, що управляють землю і з неї жиють, а передовсїм тих, що мають тої землї на

стілько, що не лише самі споживають еї продукти, але ще й висилають їх на торг, є в силї застосувати ся лїпше до вимог новочасної аґрикультури і є в силї провадити господарку інтензивнїйшу, при застосованю більш скомплікованих новочасних рільних знарядів.

Але сей плян оборони інтересів мужика-господаря є цїлком не відповідний і нїяк не дасть ся застосувати до інтересів рільного робітника, або господаря-зарібника, що вправдї має свій ґрунт і його управляє, але крім того ще йде на зарібки. Для тих, що свою еґзистенцию опирають на так непевнїй основі як денний заробок, конечнї в першїй мірі специяльні правні установи, які забезпечували би їм передовсїм спроможність вдержувати себе на висотї гідности їх як чоловіка, що недопускали би, щоби вони спадали понисше ровени люцкої гідности. Дальше потреба для них таких установ, котрі ґварантували би їм єще і всї ті права, які їм і як горожанам держави належать ся і витворювали услівя, які давали би їм спроможність дїйсно з тих прав користати. В кінци потреба їм таких установ, котрі уможливлювали би їм і як членам родини, як батькови дїтям, догляд і вихованє їх дїтий, котрі прецїнь-же мають колись вирости на горожан, на котрих суспільність наложить колись певні обовязки і буде від них жадати виповненя тих обовязків.

Тож для оборони тих чисто вже люцких потреб, потреба їм передовсїм таких кардинальних правних установ, що отвирали би їм на рівні з ин-

шими клясами вільний вступ до усїх тих репрезентацийних тїл, котрі своїми постановами, хоч би і посередно, їх дотикають; а дальше потреба їм таких правних установ, котрі уможливлювали би їм, знова на рівнї з другими клясами, лучити ся, орґанїзувати ся, а то задля особливих відносин серед яких жиють і працюють, цїлком відрубно і самостійно від решти кляс, щоби могли витворити відповідну силу, якою могли би відповідно відділовувати в тих репрезентацийних тїлах, в котрих рішаєсь і над їх судьбою, щоби отже могли добути і для себе такі права, які їм до їх еґзистенциї конче потрібні.

В кінци потреба ім, кромі того всего, ще і постанов, що уможливлювали би їм і поза тими репрезентацийними тїлами, а то вже в відношеню до їх безпосередних противників — підприємців, здобувати від них для себе красші услівя працї і уможливлювали їм встоюватись за ними. Якіж вони? - Поминувши вже дальше ідучі — найелементарнїйші з них, се: усталене і точне перестеріґане нормального робучого дня; можливо найбільша денна платня; знесене службової ординациї, тих виїмкових постанов закону о службі, що до карности і залежности сїльскої челяди; корисні для челяди постанови що до челядних помешкань, які відповідали би вповнї ґіґиенїчним і санїтарним вимогам; заведене кас для хорих, кас на забезпечене на старість, кас на час безробітя і страйків; заведене інформацийних бюр для попиту і подажи працї, і то бюр, що були би в їх руках і під їх

наглядом, щоби робітники могли мати перегляд що до найвигіднійших для них услівій, отже бюр, відрубних від таких-же бюр роботодавців, наймаючих робітників, для котрих, противно, передовсім розходить ся о те, щоби мати як надешевших робітників; дальше — заведенє рільничих інспекторатів, — в загалї заведеня усїх тих клясових социяльно-полїтичних постанов, які вже прислугують і яких ще добивають ся робітники мійскі, а яким так завзято противлять ся усї ті, котрих еґзистенция і зріст їх добробиту опирає ся на наємній працї — робітників-челяди. А до сего, щоби все те здобути, потреба виразних постанов, котрі забезпечували би їм можність орґанїзувати ся цїлком відрубно від решта кляс — посїдаючих і партій тих кляс, і уможливлювали їм вести самостійно відрубну, відповідну до здобутя тих прав полїтичну тактику.

*

Вже з порівнаня інтересів обох сих кляс нашої сїльскої людности, очивидне є, як відмінною, а далї й суперечною мусить бути діяльність нашої „інтелїґенциї“ в користь обох тих кляс, як иншим плян, програма сеї діяльности, наколи справдї та діяльність має відповідати інтересам тих кляс і котра в тих клясах-таборах має бути з симпатиєю стрічена. Та чи на се звертає ся у нас увагу? На жаль — нї. Противно у нас іде ся все з якимсь одним шабльоном до тих „мужиків“ —

бо, мовляв, „се все мужики“... і в результаті, не диво, що й збирає ся самі розчарованя, завід, „невдячність“, а в кінци і знеохочене до дальшої праці „над народом“...

А прецінь шкода, шкода, щоби та праця так марно все мала кінчити ся. Бо не можна заперечити, щоби серед тої нашої інтеліґенциї не зростала охота до сеї праці, — противно, се таки треба признати, то тепер майже чи не одно з найсильнійших бажань нашої інтеліґенциї, піднести як-раз добробит наших „мужиків“. Та щож з того — коли все те робить ся так на-помацки, коли чомусь то так тяжко кождому хоч трохи завдати собі труду — подумати над тим, в який спосіб можна би справді сей добробит між мужиками піднести, що треба робити і як, а передовсім, щоби се знати, роз'яснити собі вже раз докладно: хтож се нарешті сей „мужик“, чого йому потреба, ба, та як він і д у м а є, що ворушить його душу, куди звернені його замисли, бажаня, заходи... Сеж конче треба знати, щоб іти до него працювати „над ним“.

А так менї здає ся, що все, що робить ся для него, є як-раз не те, що треба робити. І тому такі вічні заводи... Все нові способи, все нові заходи, все нові проєкти — і все на конець те саме: мужик як був нуждарем, так і остав ся, — ба, не то остав ся, але й на ще більшого сходить нуждара...

Так даймож йому з е м л ї ! — лунає знова новий оклик. Придбаймо мужикови більший для його

праці варштат!... І от піднялась горячкова парцеляцийна робота, заходи коло парцеляциї великих двірских обшарів між мужиків.

А мені знова здає ся, що і ту робить ся не те, що треба би робити. Мені чогось на хвильку не може зійти з тямки сей факт, що всюди, где лише піднято парцеляцию великих ґрунтових обшарів між мужиків, чи в Німеччині, чи блисше нас — на российскій Україні, чи в Королївстві польскім, чи в самій Россиї, і то з такими рожевими надіями, та парцеляция скінчила ся на банкроцтві купуючих землю мужиків, або, коли ті мужики таки ще держать ся при тій землї — то держать ся при ній ледви-ледви при напруженю посьлїдних своїх сил. А не забуваймо, що ті парцеляциї підняті були правительствами власне з огляду на інтереси мужиків і при великих материяльних і администрацийних державних підмогах! А у нас сего нема, а все полишено приватній ініциятиві. Нема ніяких полекш фіскальних і ніяких правних упрощень, а за те широка рабівнича спекуляция, обчислена як-раз на визиск мужиків, где ціна землї переходить нераз єї подвійну вартість! І як же може ту вийти на своє мужик, що і так ледви, з напруженім своїх послїдних сил, держить ся на своїй дотеперішній землї? Правда, що йому прийде ся тепер працювати на більшим обшарі землї, але якже знова зате непропорционально обтяженій банковим довгом!...

Та, може бути — може справдї йому се і удасть ся — був би се дїйсно якийсь дивний вимок

— і може бути, він вийде на своє. Та, чи зискає що на нім, як на чоловіці, як на політичній і культурній одиниці — суспільність? — Сему вже рішучо перечу! Суспільність зискає лише новий інвентар спрацьованого, змізерованого ючного звіряти, хоч і в люцкій подобі, нову колоду в ногах на дорозї єї дальшого культурного і політичного поступу...

*

Так щож робити?

От, я і вкажу ту знова на се, на що вже раз давнїйше вказав був в „Україні irredent-ї“.

Коли я виступаю проти парцеляциї, то ще не виступаю тимсамим в загалї проти закупови нашими мужиками двірских обшарів. Противно, я рад би, щоби всї двірскі обшари дістали ся в руки наших мужиків — тількож, нехай би ті мужики не розпарцельовували їх між себе, а задержали їх при їх давній одноцїлости, то є — нехай би вели дальше на них давну одноцїлу, закроєну на велику скалю, господарку, так, якби се було власностию одного. Се представляє ся менї як щось в родї акцийного підприємства, где прим. оден морґ ґрунту рівнав би ся одній акциї. При такім веденю річи, при господарцї машиновій, при застосованю усїх новійших здобутків аґрономічної науки і технїки, а при тім при господарцї веденій виключно на торг, з особливим узглядненем того роду збіжа, на який найбільший попит на

сьвітовім ринку — можна би прецінь о много-много більше доходу приспорити що року такому властителеви акциї-морґа і о много лекше можна би тоді і з'амортизувати довг, який звичайно затягає ся при викупі такого двірского обшару! При такім веденю справи можна би ще навіть притягати до такого підприемства і біднійших мужиків, чим збільшувано би такі „мужицкі фільварки" ще і здолу. І скілько-ж заощаджено би тоді часу і сил, і як сильно зрослаб тоді продуктивність мужицкої землі! А що більше: як сильно вплинуло би се і на культурне положене мужика, вільного, не прикованого вже безнастанно до того мізерного кусника ґрунту, що замість, щоби дати йому спроможність заняти са чимсь висшим, лише поневолює його, приковує желізним ланцом до себе і абсорбуючи йому весь час, не позваляє йому заняти ся чимсь висшим, подумати о чімсь висшім, і вибити ся вже раз з тої тіскої сфери думок — заспокоєня потреб жолудка. Такі „мужицкі фільварки" змогли би певно скорше, як парцеляция, видобути мужиків з їх теперішної еконoнічної неволі, в якій держать їх — їх дрібні, мізерні ґрунти, і скорше змогли би видобути їх і з тої темряви культурної, що так утруднює до них доступ усяким поступовійшим думкам, а котра, противно, є якраз догідним ґрунтом для всяких реакцийних змагань.

Такі „мужицкі фільварки" були би дальше і під зглядом господарским поступовим ділом, бо відповідали би власне нинїшним способам і вимо-

гам продукциї. Ведені одноціло, могли би о много лекше і в більшій мірі застосовувати у себе ріжні рільничі машини, ніж се є можливе в роздроблених, розпарцельованих господарствах, і о много рациональнійше могли би провадити управу ріллї, а через те і о много висше піднести єї видатність. І скілько заощаджено би ще тоді і на землї! Бож тоді не потреба би відводити на марно тілько землї на ріжні полеві дороги, межі, ну — і на обори, гумна, господарскі будинки і т. д. а противно, се заховано би для управи. І не потреба би тоді видавати ще тілько капіталу на робучий інвентар і на його удержанє, як се є конечне при розпарцельованих, дрібних господарствах — бож ясна річ, що при великій одноцілій господарці, на 1000 прим. морґах ґрунту, потреба далеко менше робучого інвентара, як при управі такихже 1000 морґів, розпарцельованих на 100 прим. дрібних господарств.

При таких „мужицких фільварках" можна би в кінци і о много лекше заводити ріжного рода меліорациї, як дренованє (осушуванє), або наводнюванє ґрунтів, можнаби запровадити і економічнійший поділ працї — що все впливає незмірно на більшу видатність рільної продукциї. — Можна би зискати і вигіднійші форми кредиту. А знова, набуваючи усе що потреба до господарства — гуртом, і продаючи опісьля гуртом усї добуті з господарства плоди, ще дальше збільшувано би зиск з господарств.

Чи парцеляция може всім тим похвалити ся? — Ні. Бо чи підносить вона продукцию? Чи підносить видатність мужицкої землї? — Ні. Замість підносити продукцию — цофає єї лише назад. Замість підносити господарку, єї видатність — вводить знова господарске хирляцтво. Бож і не зміняє вона істоти мужицкої господарки — єї примітивности і не підносить продуктивности працї мужика! А о то передовсім повинно розходити ся.

А в кінци — чимже в дійсности стає такий „збогачений" мужик-парцелянт? — Чи се справдї самостійний господар? — Се вже найменше. В дійсности — се не самостійний господар, а — звичайний робітник... банку, котрий і є de facto властителем управлюваної мужиком землї...

От се благодати парцеляциї.

Та з другої сторони, і сего не ма що закривати, і та фільваркова форма господарки, не є знова такою легкою річию. Вже се одно, що є так новою, незвичайною для нашого мужика, се одно вже може сильно утруднювати впроваджене єї між мужиків. І ту треба бути готовим на всякі упередженя, недовірчивість і неохоту з їх сторони. Та, не треба тим зараз зражувати ся. А помимо всего, таки треба старати ся конче перебороти ту їх цїлком можливу недовірчивість до таких новостий і їх консерватизм. Бож не забуваймо, що лише при великій господарцї можливо в нинїшнїй рільничій кризї вийти на своє — при господарцї о безперечній технїчній висшости над господарствами дрібними — і то власне в продукциї збіжа.

Се одно дає спроможність продуцентам збіжа удержати ся з якою-такою побідою в нинїйшій конкуренцийній борбі на сьвітовім ринку. Ту нїчо не поможуть зазиви до „ощадности“ (не знав, що такому нашому мужикови ощаджувати!), анї хочби і яка роботячість мужика. І ту вже не можна також спускати ся на „свій розум“ — така самопоміч нинї вже не вистарчає, противно — цїлу свою еґзистенцию, весь свій ратунок треба оперти на взаімній помочи — а то, на дорозї спілок, асоцияциї.

Будьмож лїкарями, а не знахорами!

III.

Я вже висше зазначив, що та сьвіцка галицко-украіньска інтелїґенция наша, не змогла здобути собі до сего часу серед загалу украіньскої суспільности в Галичинї якогось більшого впливу і значіня, не лише тому, що ві всїх своіх полїтичних і культурних змаганях змушеною була опирати ся на так невиробленій полїтично і так культурно нерозвиненій масї, як наші мужики, але ще й тому, що уся украіньска суспільність в Галичинї як находила ся, так і находить ся під безнастанним, просто давлячим впливом „руского“ ду-

ховеньства. Через те і всї ті трохи поступовійші і більш лїберальні помисли, з якими та сьвіцка інтелїґенция все таки від часу до часу виступала, хоч і в як малих дозах, не могли також серед того загалу принятись, і та сьвіцка інтелїґенция остаточно все мусїла від них відступити. Насьлїдком того є цїлковите склерикалїзоване усего национального житя україньскої суспілности в Галичинї, у всіх його напрямах: і полїтичнім і економічнім і культурнім.

Як далеко той вплив духовеньства на укаіньску суспільність в Галичинї росширив ся і як глубоко між нею вкорінив ся, видно з сего, що всьо, що лише робить ся — робить ся все з увагою на те духовеньство і в границях, зачеркнених тим духовеньством. Всьо стало на услуги йому — і полїтичні партиї і економічні і просьвітні институциї, і всьо береже його поваги, авторитету і — його інтересів. Нї одна кляса галицко-україньскої суспільности не була і не є так бороненою, як духовеньство і нї одна кляса не поглотила в свою оборону тільки жертв, що то духовеньство. Справдї — як належить ся для „провідників руского народу....

Так от й випадає менї тепер приглянути ся близше тій діяльности сего духовеньства „над народом“ і на конкретних примірах здати справу з того, до чого та його діяльність і його вплив на загал україньскої суспільности в Галичинї довели. Випадає приглянути ся його впливам

на национально - політичне житє україньскої суспільности в Галичині і на єї житє економічне і культурне і на насьлідки того впливу: як відбив ся той вплив на зрості национальної сьвідомости і сили серед галицко-україньского загалу і в яку на конець ситуацию поклало то духовеньство сю галицко-україньску суспільність в єї борбі о єї национально-політичні права і о єї культурні потреби?

*

Як великий вплив потрафило здобути собі то „наше духовеньство“ на загал україньскої суспільности в Галичині і як потрафило воно опанувати уми всїх „Русинів“ і як задля сего і усї справи „рускі“ не лише що трактовано але ще й тепер трактує ся зі становиска „руского“ духовеньства, то є: греко-католицкого, ярким сьвідоцтвом сего є передовсїм — означуванє „рускої“ народности не після мови, звичаїв, обичаїв і т. д. а — після обряду. Звиж 50 лїт надавало греко-католицке духовеньство силою своєї чисельної більшости між „рускою“ т. зв. „інтелїґенциєю“ — тон рускій полїтицї, вказувало на єї напрям, уважаючи все себе за природних проводирів „руского“ народу. З сего вийшло те, що в насьлїдок особливого відношеня сего духовеньства до греко-католицкого обряду — котрого було офіцияльним представителем і сторожем, а що й надавало йому не лише духовний вплив на переважну більшість маси у-

країньского населеня в Галичині, маси греко-католицкої, але що важнійше і материяльну основу його еґзистенциї, — що то духовеньство і з'ідентифікувало греко-католицкий обряд з понятєм української, чи як-то у нас все ще говорить ся „рускої" националности в Галичині, і виставляло одно і друге, як щось рівнозначне. З разу навіть і звело було цілу політичну национальну борбу до борби — о обряд, що й надало тій добі борби „руского" народу назву „обрядовщини", уважаючи оборону греко-католицкого обряду супроти римо-католицкого як борбу „руского народу" з народом — польским, і, розуміє ся, уважаючи всї добутки сеї борби в видї певних прав і привілєїв для сего обряду, як здобутє прав і привилєїв для руского народу...

Безмисльність такого ставленя национальної справи — є очевидна, скоро зважимо, що греко-католицкий обряд ніколи не був і не є якимсь особливим привілєєм „руского" народу і що „руский нарід" ніколи не мав якогось особливого застереженя на виключне право виявляти свої релїґійні почитаня в обрядї греко-католицкім, — а з другої сторони, коли зважимо, що той „руский" нарід ніколи не був і не є виключений від права виявляти свої релїґійні почитаня в формі якогось иншого обряду, прим. римо-католицкого, котрий мав би зате бути виключно застережений другим народностям, прим. польскій. Знаємо прецїнь, що греко-католицкого обряду придержують ся крім Русинів (і то лише одної їх частини) ще і Болга-

ри, Серби, Румуни, Греки і т. д. а в кінци і — Поляки, — а з другої сторони, що римо-католицкого обряду придержують ся крім Поляків (також не всїх !) рівнож много инших народностий, як француска, італїйска, нїмецка (по части) іт. д. а в кінци і Русини (знова лише часть !). А що до польскої народности специяльно, то знаємо, що і вона не є виключно привязана до римо-католицкого обряду, бож маємо ще крім Поляків греко-католиків ще і Поляків-протестантів а в кінци і Поляків-православних і т. д. — знова так само як і між Українцями. А в виду сего, якже можна говорити о якімсь специяльнім обрядї „рускім“, немов би специяльно застереженім для Русинів і задля сего і називати вже греко-католицкий обряд — р у с к о - к а т о л и ц к и м обрядом, як би щось рівнозначне? Сеж сьмішне. І се очивидне. І се бачать і знають всї. — Чомуж не малиб се бачити і не малиб се знати однї Русини?

Щож виходить з сего?

Се предовге пановане і провід греко-католицкого духовеньства „над народом руским“ довели в кінци до того, що дїйсно той греко-католицкий обряд з'ідентифіковано остаточно вже не лише неофіцияльно, але і офіцияльно з понятєм рускости а римо-католицкий обряд — з понятєм польскости, А з сего в прямій консеквенциї вийшло знова те, і то буде оден чи не з найбільших „здобутків“, полїтики „руского народу“, то зн. „руского“ духовеньства, що одну четвертину україньского насе-

леня в східній Галичині, то є переважну часть римо-католицкого населеня, звиж оден міліон — вилучено з национального украіньского орґанізму і узнано ту частину Русинів-римокатоликів за Поляків, а тим — і створено підставу отсій крайне деморалізуючій шовіністичній політиці польскій в східній Галичині, а головно по селах, котра в посьлідних часах прибрала такі широкі розміри, і дано їй можність уже внутрі самої украіньскої суспільности в Галичині виховувати нову політичну фалянґу, протеґовану усею політично-административною могутностию польских верховодів в Галичині, звернену — як-раз на паралїжоване усеї еманципацийної борбй украіньского народу в Галичині з під утисту і визиску його польскою суспільностию...

І виринула нараз нова квестия, нова „злоба дня“ для „Русинів“: справа национальної приналежности мужиків-римокатоликів в східній Галичині, питає: до якої народности належать ті мужики-„латинники“ із східної Галичини?

*

Справа национальної приналежности мужиків римо-католицкого обряду в східній Галичині — мужиків-„латинників“, се справді оріх, котрого ніяк не може розкусити галицко-украіньска суспільність. Вона й рада-би зачислити їх до укра-

іньскої народности, та з другої сторони, під впливом умового запоморочення греко-католицизмом, ніяк не може на се раз рішучо згодитись і відповідно до сего поступати. Ся нерішусть іде так далеко, що вона навіть не знає, як властиво сю частину Русинів, то є тих „латинників“ називати. Вона і не називає їх так як греко-католиків — „Русинами“, а лише — „латинниками“, і коли говорить о загалї „руских“ мужиків, то означує їх не одним словом „Русини“, а — „Русини і латинники“, розуміючи під „Русинами“ лише мужиків греко-католиків, а під „латинниками“ тих, видно вже „меншевартних“ Русинів — мужиків римо-католиків...

А прецїнь сю справу можна би цїлком ясно рішіти, єсли би лише єї відповідно поставило ся, єсли би загал Русинів з'умів вже раз виеманципувати ся з під тої недорічної тези, що, мовляв, „обряд рішає о народности“, що обряд покриває ся народностию, або на відворот — народність обрядом. Недорічність сеї тези узнано вже давно в цїлім цивілїзованім сьвітї, і лише „на Руси“ покутує вона ще до нинї, відай що за гріхи тої некультурности Русинів, що все ще вяжуть всї справи сучасного житя з обрядом чи релїґією.

А ся недорічність тої тези виступає тим яркійше, коли возьмимо на увагу як-раз східну Галичину, где навіть не можна покликувати ся на можливе польске п о х о д ж е н є тих мужиків-„латинників“, котрі, мовляв, могли були колись прийти ту із Польщи — з Мазурів. На се-ж прецїнь мусїло би щось вказувати: мова, а єсли вже то ні,

то є, єсли би ті „кольоністи“ мали свою колишню польску мову затратити і приняти мову україньску, то принаймій їх давні польскі людові звичаї, чи обрядові, чи житєві, і їх обрядові пісьні, котрі прецінь віками задержують ся в масах, помимо затрат всяких инших национальних ознак. Тимчасом сего у мужиків-„латинників“ не подибуємо. Помимо їх римо-католицкого обряду і помимо, що в костелї і ві всїх їх зносинах з римо-католицкими парохияльними урядами попадають безустанно під впливи польскі — вони помимо того усе таки уживають україньску мову, україньскі звичаї і обрядові і житєві, і цїлим своїм материяльним і духовим житєм виявляють як-раз з рештою мужиками греко-католицкого обряду оден национальний тип -- україньский, одну рідню.

Та і приналежність їх до р и м о-к а т о л и ц к о г о о б р я д у, не може вказувати на їх польске походженє, єсли зважимо, в який спосіб розповсюджовано ту, у нас і в загалї на цїлій Українї, римо-католицизм і до яких кровавих розправ се нераз доводило. І хоч в посьлїдних часах, а головно в посьлїднім віцї форма розповсюджованя римо-католицкого обряду о много злагіднїла супроти давнїйших віків — то саме розповсюджуванє таки не устало. Не давні се ще прецїнь часи, коли прим. як прийшлось якійсь греко-католицкій громадї ставити нову церков, а грошей, як звичайно, не було, то дідич, „приятель люду“ піднимав ся бувало нераз виставити сам церков, своїм коштом, лише під тим „малим“ услівєм, що гро-

мада перейде на римо-католицкий обряд, а він, розуміє ся, виставить вже не церков а костел. Правда, деякі громади на се приставали і увільнювали себе в той спосіб від тяжких нераз данин на будову церкви. Але, чиж через се ті мужики ставали ся вже зараз Поляками — ті мужики, котрим при таких обрядових операциях анї на думку не приходила польскість, котрі цїлу ту справу переходу з одного обряду на другий брали лише з становиска чисто материяльного інтересу, а не з якихсь релїґійно-национальних мотивів? - Такі і цїлий ряд инших подібних способів й довели остаточно до того, що в насьлїдок безнастанних скарг і зажалень греко-католицкого духовеньства і греко-католицких капітул з східної Галичини видано в 1861 р. в Римі звісну „Конкордию", котрою по просто заборонено перехід з одного обряду на селах, як другий.

А додаймо до того ще і полїтичні і суспільні привілеї, які привязувано все в Польщи, отже і на Україні, до римо-католицкого обряду. Чиж се не впливало також на Русинів, і то не лише православних але і греко-католицких, що вони переходили на обряд римо-католицкий — і то так по селах, як і по містах?

Якжеж в виду сего можна з приналежности „латинників" до римо-католицкого обряду вносити на їх польске походжене?

Та, правда, в тій масї римо-католицкого обряду находить ся таки певна часть справдї польского походженя, дїйсно колишні польскі кольонїсти зі

західної Галичини, — і сего не можна закривати. Алеж вони як-раз і визначають ся від решти римо-католицкого україньского населеня і мовою і звичаями і обичаями і т. д. Але з другої сторони, сї кольоністи, не представляють знова так великого проценту між усїми римо-католиками в східній Галичинї, бо що найбільше яких 20%. То якже можна задля так малого процентового відношеня розширяти польскість такої малої частини римо-католицкого населеня на загал, на усїх римо-католиків в східній Галичинї?

Те фалшиве пониманє „рускости“ в східній Галичинї, оперте на обрядї, котре, як з сего що йно сказаного видно, не має анї фактичної, анї історичної стійности і мстить ся тепер на Русинах.

*

Та найкомічнїйше в цїлій тій справі є те, як ті „Русини“ беруть ся ратувати тих „латинників“ перед їх цїлковитою польонїзациєю.

Отже я зазначу ту відразу: що, як фалшиве є саме заложенє национальної полїтики Русинів в східній Галичинї, так фалшивий мусить бути і спосіб национальної оборони мужиків-„латинників“ перед їх цїлковитою денационалїзациєю, перед цїлковитою затратою їх для україньского народу.

Я сказав, що уся национальна полїтика „руска“, в насьлїдок преможного впливу греко-католицкого духовеньства на усї национальнї справи „рускі“ —

опирала ся і опирає ся на обряді. Отже, не може, розуміє ся, приймати таких форм, або в таких проявляти ся формах, що хоч трохи не відповідали би, противились або не годились із особливим, становим способом пониманя річий греко-католицкого духовеньства. Все мусить тому прибирати характер клерикальний, а до того ще й обрядовий.

Отже так само і ту: всї змаганя national-ного осьвідомленя „руского" римо-католицкого мужицтва зведено також до форми обрядової і дїяльність, замість іти в тім єдино слушнім, рациональнім напрямі — в напрямі здобуваня україньскому римо-католицкому населеню і україньскій мові рівних прав в римо-католицкій церкві, так як се має польска суспільність, іде в напрямі — справді, характеристичнім для середновічних часів! — в напрямі поборюваня самого римо-католицкого обряду і взаімного видираня собі душ, — і ту число національну справу перемінено в релїґійно-обрядову! Дійшло до того, що те греко-католицке духовеньство, а з ним, розуміє ся і увесь загал україньскої суспільности в Галичині, заборонює по просто римо-католицкому духовеньству будувати в східній Галичині костели, як-раз сего, до чого те римо-католицке духовеньство в першій мірі обовязане, вже хочби для того, щоби задержати римо-католицке населенє при римо-католицкім обряді! І проти сего цілком природного змаганя римо-католицкого духовеньства, природного впрочім для всякого духовеньства,

всяких релїґій і обрядів, змаганя — будувати для свого „стада“ доми молитви, відповідні формі релїґійного почитаня сего „стада“, зводить ся такий небувалий крик, що хтось не обзнакомлений з тою справою, міг би думати, що розходить ся ту бог-зна о який злочин! І, розуміє ся, нехай нїхто не думає, що розходить ся ту о те, щоби. прим. позносити римо-католицкі костели, а на їх місци... позаводити сьвіцкі людові школи, з новим системом сьвіцкої — не фалшованої науки... — так „зле“ не є... — а розходить ся о те, щоби як найбільше римо-католиків позганяти до греко-католицкого обряду і так дістати їх під свій, греко-католицкий духовний покров!..

Сей спосіб борби „рускої“ суспільности є вже надто недорічний і сьмішний. Бож заборонити римо-католицкому духовеньству будовати для римо-католицкого населеня в східній Галичинї, хоч би і руского, костелів — сего не здужає прецїнь доконати „патриотична“ руска суспільність хочби і які піднимала крики, хочби і які зводила зойки! Се прото глупе!

Та у нас, видно, все йде „по своєму“, після своєї якоїсь специяльної — „рутеньскої“ льоґіки...

Так щож робити?

Я вже висше сказав — і на се здаєсь не треба якихсь специяльних, обширних студій, щоби се зрозуміти — що нїяка релїґія, чи церков, чи обряд, не є вичлючно привязані до якогось одного народу. І нїяка релїґія, церков, чи обряд, а вже в першій мірі католицка церков і єї обряди, нїколи не огра-

ничали ся і не ограничають ся на однім народї, а противно старають ся обняти як найбільше народів, стати загальними релїґіями — міжнародними, обіймаючими хочби і всї народности. „Народними“ релїґіями, чи обрядами, можуть вони зватись лише в дуже зглянднім значінию, а т о стілько, о скілько входят в певні прямі взаємини з поодинокими народностями, чи лише певними народними ґрупами.

Наука кождої релїґиї мусить подавати ся вірним в мові зрозумілій вірним, уживаній вірними. Тож і о стілько лише, о скілько ходить о народність і о народну мову — тих вірних, о стілько лише може прибирати релїґия чи обряд відносно до кождої такої народної ґрупи — з окрема характер народний. Се є правилом для всїх обрядів. Чиж малиб бути виімком від сего правила обряди греко-католицкий і римо-католицкий відносно до народностий україньскої і польскої?

В засадї анї римо-католицкий обряд, анї греко-католицкий, не є анї польским анї україньским, чи як-то у нас говорить ся „руским“, а лише зглядно польским і зглядно руским, а то — відповідно до того, чи обіймає в данії провінциї, чи дієцезиї, чи в кінци громадї людність польску чи руску. Тож і коли поодинокі парохияльні уряди греко-католицкі в руских громадах є урядами рускими, так в польских громадах, в західній Галичинї, мусять бути — вже не рускими а польскими; а з другої сторони, коли поодинокі парохиальні уради римо-католицкі в польских гро-

мадах є урядами польскими, так в руских громадах мусить вже бути не польскими, а — рускими. Сеж ясне. Отже, відповідно до сего і усе урядоване відбувати ся мусить в мові вірних, в мові громади-парохиян, отже в мові польскій — в польских громадах, в мові рускій — в руских громадах. Отже і всї зносини Русинів римо-католиків з їх римо-католицкими урядами, так в костелї як і поза костелом, то є: всї відправи в костелї, розуміє ся, поза случаї, где є приписана мова латиньска, всї молитви і проповіди і набожні пісьнї і сповідь і т. п. і в кінци всї урядові документи, виставлювані тими римо-католицкими парохияльними урядами поодиноким парохиянам, Русинам-римокатоликам, мусять переводити ся на мові рускій. Се є право для парохиян, а обовязок для парохів. В загалї весь зверхний характер тих римо-католицких урядів мусить бути руский. І се право україньска суспільність мусить рішучо перестерігати і змушувати до сего римо-католицкі парохияльні уряди, хочби навіть демонстративним опором дотичних парохиян і відкликами аж до найвисших інстанцій — міністерств, в справах входячих в круг діланя порученого власти державній і — Римскої Куриї, в справах дотикаючих церковних ділань.

Та у нас сего не перестерігає ся.

Те загальне запоморочене греко-католицизмом усеї україньскої суспільности в Галичинї довело до того, що усе те україньске населене східної Галичини римо-католицкого обряду, цілу четвер-

тину україньского населеня в Галичині, вилучено з легким серцем з україньского орґанізму, вилучено його з під национальної опіки україньскої суспільности — і лишено на ласку судьби... котра і віддала його під безпосередний вплив і национальне виховане суспільности польскої, а в першій мірі римо-католицкого духовеньства — як-раз того духовеньства, що так пересякле польским шовінізмом і так вороже всяким национальним змаганям україньскої суспільности в Галичині...

А прецінь... то римо-католицке духовеньство, в більшій своїй части, походить також з того римо-католицкого у к р а ї н ь с к о г о населеня! Та, се також оден з национальних „здобутків“ греко-католицкої політики рускої, що в насьлїдок того яркого, бо виключного надаваня рускости в Галичині греко-католицкого характеру, те римо-католицке духовеньство не перетворилось в своїм часї так як греко-католицке з польского в руске, а осталось — на дальше польским... І не дивувати ся сему. Бо і як-жеж йому бути руским, коли і ті римо-католицкі духовні семинариї, що мають виховувати для 80% римо-католиків Русинів то духовеньство, а через те і повинні мати характер, єсли вже не цілком, то переважно руский, стались, без найменшого протесту зі сторони Русинів, як-раз кузнею польского шовінізму; коли дальше, і ті римо-католицкі консисториї в східній Галичині, що повинні бути обсаджені переважно Русинами — обсаджені суть виключно Поляками; і коли наконець і ті римо-католицкі епископства в східній Галичині, що зі

згляду на таке переважаюче число Русинів-римо-католиків повинні бути обсаджені єсли вже не виключно Русинами, то принаймій на переміну і Русинами і Поляками — обсаджувані суть виключно Поляками і то особами, що вже й визначають ся просто злобною нетерпимостию до Русинів!

І так римо-католицкі парохияльні уряди в східній Галичині в руских громадах урядують виключно на польскій мові, всї богослужебні відправи, з виімком тих, для котрих приписана латиньска мова, відправляють ся рівнож в польскій мові, а в кінци і всї ті рускі римо-католицкі громади, уважає ся також за польскі громади!

І тепер єсьмо сьвідками, як в насьлїдок сеї короткозорої і вузкої греко-католицкої национальної полїтики Русинів і їх безпримірної пасивности, усе те римо-католицке україньске населенє в Галичинї служить за основу тій крайне деморалїзуючій шовіністичній полїтиці польскій в східній Галичинї, що в посьлїдних часах прибрала такі широкі розміри, як вже в нутрі самого україньского населеня в Галичинї виховує ся нову, ворожу йому, полїтичну силу — звернену як-раз проти национально-полїтичних змагань, проти усеї еманципацийної борби україньскої суспільности в Галичинї, веденої з таким напруженєм сил і з затратою тілько болючих жертв!...

*

Так представляють ся результати проводу духовеньства „руского“ „над народом руским“ на поли национально-політичного житя того народу. Та не ліпше представляють ся результати діяльности того духовеньства і на инших полях.

З'образім собі лише се, до чого то духовеньство остаточно нас довело, по тім своїм 50-літнім проводі, до чого ми нині дійшли, на чім ми стануля? Пригляньмо ся лише тій нужді, в якій коротає своє житє наше мужицтво, або тій його темноті, — уявім собі той його анальфабетизм, не лише в письмі але і в мисли, і той його анальфабетизм політичний і культурний... І чиж не возьме нас розпука? Так по щож сиділо воно там, то духовеньство, між тим „народом“? Щож воно робило? Чогож шнирялось безустанно між ним і щож доконало?... А пригляньмо ся дальше нашим інституциям, тим мізерним інституциям нашим - просьвітним, економічним і т. д. І чиж не возьме нас знова розпука? — То до того ми доборoли ся за той довгий 50-літний протяг часу, від 1848 р., від того року „национального відродженя“? Якийже нужденний в результаті той наш „розвій“. А миж все так смирно ішли під проводом і опікою того „нашого духовеньства“...

А єсли хто тепер, в виду всего того, в виду всїх тих „сьвітлих“ здобутків тої национальної греко-католицкої політики „нашого“ духовеньства і в виду тих фатальних розультатів його економічної і культурної діяльности між „народом“, важить ся піднести протест проти того шкідливого, просто

погубного проводу його над народом, або хочби лише висказати сумнів, що до слушности сего аксийому, що, мовляв, „наше духовеньство“ се „природний провідник нашого народу“ — якийже загальний вереск обуреня рознесе ся по цілій нашій країні, яка повінь злоби вилле ся на його голову!...

Та, нема чого сему дивувати ся! Я вже на початку сего розділу вказав на те, як та наша суспільність пересякла на скрізь духом клерикалізму і як під впливом сего преможного впливу „нашого духовеньства“ навіть і та сьвіцка, мійска інтеліґенция потратила усї свої давні хоч що-то поступовійші і більш ліберальні замисли і як в насьлідок сего і усе те наше национальне житє склерикалізовало ся. Той дух клерикалізму так перейшов мозґи Русинів, що вони остаточно і стратили вже можність поважно застановляти ся над справами нашого публичного житя, і відносно до кождої справи віднестись так, як та справа по своїй сути і з огляду на национальні інтереси україньскої суспільности в Галичинї сего вимагає. Для них осталось лише одно критериюм: як яка справа представляє ся в відношеню до „руского“ духовеньства і „рускої церкви“? Чи корисно — чи нї? — Єсли корисно — то справа є добра і — патриотична, — єслиж некорисно, то є зла і — непатриотична. Після сего і осуджує ся всї поступки кождого з Русинів: єсли хто попирає яку справу корисну для „нашого“ духовеньства і „нашої“ церкви, то є добрим сином

„Руси-України“ і — патрийотом, єслиж попирає хто яку справу некорисну для того духовеньства і церкви, то є — злочинцем і – зрадником народу... І коли прим. социялїсти і радикали лучать ся з „польскими і жидівскими социялїстами“, щоби „знищити руске духовеньство“, як то падькає над тим д. Юродивий і його национально-демократична преса, то... вони є злочинцями і... „допускають ся зради на своїм народї“... Зради на своїм народї! — Гм! То десь певно хотять на злість „рускому духовеньству“ перейти до Поляків і приняти жидівску віру!... Що? — Та цікавий я знати, що сказав би на те д. Юродивий, єсли би я так важив ся йому відповісти, що... руске духовеньство, то ще не нарід руский? Єсли би я йому сказав, що коли рускі социялїсти і радикали лучать ся з польскими і жидівскими социялїстами, то не тому, щоби зрадити руский нарід і йому пошкодити, а тому, щоби йому помочи, і то як-раз в таких справах, где руске духовеньство лише йому шкодить, а социялїсти, без згляду на те, чи вони Поляки чи Жиди, можуть йому лише помочи?

Та — радикали допускали ся навіть подвійної зради: вони в своїм часї висказували ще і „явну симпатию“ Казимірови Баденьому і старостам, за те, що ті „старали ся підорвати повагу і значінє нашого духовеньства“. Се вже неправда. „Явної симпатиї“ радикали нїколи не висказували Баденьому і старостам. Вправдї виступали дальше, як перед тим, проти духовеньства, але — чиж то вже справдї такий злочин? Щож мали ро-

бити? Чиж мали задля того, що ґр. Бадені, розуміє ся, для чисто своїх, специяльних цілий, виступав також проти того духовеньства, чиж мали вони вже задля того залишити свою борбу з духовеньством? — ті радикали, що як-раз зі взгляду на свої культурні ідеали, що до україньского народу, поставили були як одну із своїх головних тактичних засад, власне підорване поваги і значіня „нашого духовеньства“ серед того народу, бо інакше, то духовеньство як стояло так і буде стояти на заваді до осягненя, здійсненя тих ідеалів? Чиж мали задля ґр. Баденього виречись тої одної із своїх засадничих тактик і стати як-раз проти свого програмового заложеня? П. Юродивий думає, що то було би патриотично. Певно, після його национально-демократичного пониманя патрийотизму. Та після мого — ні. Після национально-демократичного пониманя патрийотизму то і народовці, коли виступали проти москальофілів, отже в своїм часї навіть проти більшости „руского народу“, то і вони допускали ся „зради на рускім народї“, бо коли проти москальофілів виступала, розуміє ся також для своїх специяльних цілий, уся польска суспільність, так само з ріжними Баденями на переді, то вони таки не зрезиґнували з своїх програмових заложень, а боролись дальше проти москальофільства, і то повних 30 літ, котрою то борбою і виповнили історию цілого свого житя...

На правду! Пишний собі той д. Юродивий з тим своїм национально-демократичним патрийо-

тизмом і з тим своїм духовеньством „котре робить для народу далеко більше, як духовеньство по многих инших краях“. Та, чиж не знає знова сего д. Юродивий, що за те і ніякий нарід не стоїть так нисько тепер, як — руский? Чиж він не знає, як і кілько робить ся „для народу“ по инших краях і до яких результатів там доходить ся? — Правда, в тих инших краях духовеньство не відгриває такої преможної ролї як у нас, алеж там і ніхто собі того не бажає, противно, там дуже раді з того. Але за те там — тим народом займає ся народна школа, і не духовеньство, а народний, людовий учитель є опікуном і пастирем того народу, і не духовеньство а людовий учитель є його провідником... Але якже за те високо стоять ті народи! Але і якже мало займають ся вони своїм духовеньством, а якою за те опікою оточують вони своє учительство! Та якже знова мало займаємо ся ми тим людовим учительством, а якою за те опікою оточуємо „наше духовеньство“! І якжеж нисше стоїмо ми від тих народів...

Справдї, треба було аж 50-лїтної „працї“ і проводу „духовеньства руского над народом руским“, щоби остаточно довести його до такої культурної нужди, якою він тепер... „тїшить ся“... Але й треба також незвичайно ограничного культурно чоловіка, щоби за такі кольосальні „результати“ працї духовеньства руского над народом руским, добивати ся ще для него признаня!

. . . .

Пане Юродивий! Дайте собі вже раз спокій з тим Вашим духовеньством. Не давайте себе довше так отуманювати. Беріть вже раз діла так, як вони в дійсности представляють ся. Не давайте ся оманювати гарним словам. Розважте, що та „праця духовеньства над народом" — сеж тільки накликуване того народу до праці для духовеньства. Та власне праця того народу, була як-раз поживою, котрою так тучіло духовеньство. Всіж прецінь мужицкі институциї, навіть такі читальні, ті видимі знаки праці духовеньства над народом, котрими так пишає ся духовеньство, сеж, розважте, також в ґрунті річи не для мужиків, а для духовеньства на мужиків. Там воно їх ловило і „загрівало" до праці для — духовеньства, то є — „Руси". Киньте вже раз то „патрийотичне духовеньство". Лишіть вже його раз самого. Перестаньте вже раз відгривати супроти него ролю — підніжка... І нехай Вам не мякне зараз серце на вид білого крука. Не падіт зараз задля одиниць на колїна перед тим духовеньством, і не повертайте зараз назад до него. Най ті одиниці з поміж духовеньства ідуть за Вами! — єсли мають відвагу, — а ні, то нехай вертають там, з відки прийшли. І не страхайте ся, що єсли покинете духовеньство, то спіткає Вас за те пімста люта! Не бійте ся! Не злякались єї социялїсти і радикали коли станули проти духовеньства, і — вірте менї, добули собі далеко більше „респекту" у нього, як — Ви. Станьтеж вже раз собою! А духовеньство — лишіть вже його йому самому. Може воно, по-

кинуте Вами, і возьмесь тоді дійсно щирійше до праці „над народом", бо конкуруючи з Вами, буде мусіло старати ся конче задержати його для себе, — та й Ви, боячись його утратити, будете мусіли більше заняти ся ним. А на тім лише зискає той „народ"...

IV.

Я вже на початку II розд. сказав, що одною з головних „помилок" Русинів в їх політичнім житю, помилок, що тілько замішаня, а через те і неудач потягнули за собою, було те, що Русини ніколи не хотіли і не хотять признати існуючим суспільним клясам серед україньскої суспільности в Галичині, о ріжних відмінних інтересах, права до еґзистенциї, і що хоч те суспільне житє развраз о то упоминає ся — вони сего не хотять... узнати. І я показав на примірах, як помимо безнастанного накликуваня Русинів до „єдности", та єдність — скоро лише прийшли на дневний порядок біжучі, конкретні справи, що в відмінний спосіб, а дуже часто й взаімно собі суперечний, дотикали поодинокі суспільні кляси — як та єдність сейчас розбивала ся. І поставив заключене, що зі згляду на ті біжучі, конкретні клясові, а так часто

розбіжні інтереси, ті кляси повинні орґанізувати ся в відрубні, клясові політичні партиї, цілком независимі одні від других — самостійні.

Як-же є в дійсности?

В дійсности кожда майже партия заперечує право до існованя другим партиям, бо майже кожда з них виявляє себе за представительку інтересів—не певних лише кляс, а за представительку усіх кляс, усеї суспільности — усего народу. І так прим. национально-демократична партия, котра надає нині тон в політичнім житю україньскої суспільности в Галичині, називає всякі вихили поза национально-демократичну партию просто „злочином“ і „зрадою на власнім народі“... І хоч те безнастанне „вириванє ся“ цілих кругів людий поза национально-демократичні рамки, та „злочинна фракциоманія“, се нічо иншого, як обяв цілком природної конечности, як обяв просто конечної оборони насущних потреб реального житя — не одиниць, а цілих кляс, се для национально-демократичної партиї, противно, є випливом як-раз — „заскорузлости і короткозорости“, насьлідком „старих привичок і крутарства“, випливом „браку глибшого погляду“ і „партийного завзятя“... І хоч та „єдність усего народу“ тілько разів розбивала ся — в насьлідок власне тих, що йно вказаних ту цілком природних причин — вона з цілою рішучостию дальше заявляє, що головним єї завданєм є таки „зведенє як найширших верств нашого народу в оден табор“, „з'єдиненє усего народу“

в одну орґанізацию і знищене усеї „злочинної фракциоманії“...

Випадає отже застановити ся тепер ще блисше і над тим „з'єдиненєм усего народу“ в оден тобор — национально-демократичний, і над тою „злощасною“ фракциоманією.

Щож значить то „з'єдинене усего народу в оден табор“? — Після национально - демократичного поясненя, має се значити — „з'єдинене усего що живе і добре в нашій суспільности в одну громаду“. Щож треба робити, щоби таке з'єдинене в одну громаду усего того, що живе і добре могло наступити? — Щоби таке з'єдинене в одну громаду усего того, що живе і добре могло наступити, потреба, щоби „всї люди доброї волї і щирого патрийотизму покинули всї свої пересуди і сектанство і позбули ся своєї заскорузлости та короткозорости“. Щож знова значить позбути ся всїх тих своїх пересудів і сектанства і тої своєї заскорузлости та короткозорости? — Позбути ся всїх тих своїх пересудів і сектанства і тої своєї заскорузлости та короткозорости значить — „розвалити, зруйновати всї дотеперішні партиї, а на їх місци а не побіч них поставити одну партию“ — национально-демократичну, котра і „звела-б як найширші верстви нашого народу в оден табор“ і з'єдинила-б усе що „живе і добре в нашій суспільности в одну громаду“...

Щож се знова значить? — Пригляньмо ся сему блисше.

Щоби сьвіцка, мійска інтеліґенция улегшила „людям доброї волї і щирого патрийотизму“ з поміж духовеньства, з'єдинитись з нею в оден табор, мусить виречись всїх своїх пересудів, то є, передовсїм всего того, що могло би ображати духовеньство в його духовних і станових основах, що отже могло би йому зі взгляду на його станове положенє, як духовеньству, не позволити лучити ся з такимиж людьми „доброї волї і щирого патрийотизму“ із сьвіцкої інтеліґенциї. Мусить отже виречись усяких „нерозумних“, „шкідливих“ і „не для нашого народу“ ідей і ідеалів, в загалї — всякої „фалшивої поступовости“ і всякого „фармазоньства“.

А щоби знова духовеньство, люди доброї волї і щирого патрийотизму, улегшило з'єдинитись з ним таким-же людям доброї волї і щирого патрийотизму з поміж інтеліґенциї сьвіцкої, то й воно мусить виречись своїх пересудів, отже мусить згодитись на те, щоби ту борбу о „красшу долю народу“, вести вже не в тій старосьвіцкій „провінционально“-рутеньскій формі, опертій на авторитеті одиниць і ограниченій на оден лише стан — духовеньство, а в формі новій, опертій на „як найширших верствах нашого народу“, где „увесь народ розпоряджав би всїма своїми справами“ і где не був би вязаний ніякими границями „чемної подоби“, а міг виступати рішучо, отверто і різко, так, як се вимагає наше „тяжке положенє“...

Щож виходить з сего? От, люди доброї волї і щирого патрийотизму сходять ся—єднають ся. І щож бачимо? — Повстають читальнї, правда, крамницї,

пожичкові каси; іде борба і о нові украіньскі ґімназиї, і — о украіньский універзитет; кладуть ся підвалини і під национальну торговлю, ба — громада надумуєсь навіть, як-би то створити ще і свій национальний промисл... Та, якийже дивний дух у всім тім віє! Є єдність, є і „европейска“ форма... але — нехайже хто важить ся в ті „европейскі“ институциї впровадити справді европейский — вільний дух! Нехай лише хто важить ся „завертати“ в тих інституциях голови нашої молодіжи і нашого селяньства якимись „пустими мріями“, „новомодними ідеями“ і якоюсь „модерною поступовостию“ і нехай важить ся хто підкопувати в них „преданність до віри батьків наших“ і належне ушановане для „природних провідників народу нашого“ — як-жеж тяжко відчує він сейчас на собі ту свою „грубу нетактовність“!...

Є єдність, але якаж дивна та єдність! Є „европейскі“ форми, застосовані до новочасних вимог і потреб, витворених новочасною цивілізациєю, але якийже не новочасний дух в них віє! Якже чужий він тим новочасним потребам і вимогам, витвореним новочасною цивілізациєю і культурою!.. Є форма і зміст — та не з одної криці ляті...

І духовеньство знова триюмфує. Зискало знова — нові, „новочасні“ (яке воно поступове!) форми, нові інституциї до свого дальшого, ще сильнійшого впливу на суспільність. Воно вправді віддає заряд тими инстициями у руки сьвіцкої інліґенциї, і „позваляє“ в них працювати — бо ту справді треба працювати! — цілій фалянзї нових,

сьвіжих сил із тої сьвіцкої інтеліґенциї (яке воно толерантне!), але зате собі — задержує нагляд над тими інституциями, а через те і нагляд, контролю над усім национальним житєм україньскої суспільности в Галичині...

Так виглядає та єдність сьвіцкої інтеліґенциї з духовеньством.

А придивім ся тепер, як виглядає єдність тих з'єдинених уже ґруп з решта ґрупами: мужиками і робітниками?

Що з'єдиненим — сьвіцкій інтеліґенциї і духовеньству потреба мужиків, се річ безсумнївна, — без них, в політичнім житю, вони і на крок не могли би наперед рушитись. Сеж при виборах до всїх законодатних тїл одинока виборча армия. Якжеж виходят ті мужики та тій єдности? — Передовсїм мусять також виречись усїх своїх „пересудів", і супроти духовеньства, у всїх щоденних з ним зносинах, задержати повну зглядом него льояльність, конечну в „спільній борбі". Справа надто важна — борба з „відвічним ворогом руского народу". Тож простий патрийотизм не позваляє, в так важній хвилї, підносити якісь жалї і претенсиї до духовеньства. Справа надто важна і сьвята — добро Вітчини...

І знова та сама комедия. Мужики сповняють свій патрийотичний обовязок — сунуть лавою при кождій потребі наперед і перші падуть жертвою при кождій потичцї з ворогом... А з'єдинені „старші брати" — забирають добичі із сеї борби...

От так виглядає та национально-демократична єдність „усїх людий доброї волї і щирого патрийотизму“.

*

Єсли би национально-демократична партия не була орґанїзациєю „як найширших верств нашого народу“ а оґраничала ся лише до одної кляси, прим. сьвіцкої, мійскої інтелїґенциї, то її завданє, безперечно, о много звузило би ся, але за те її робота незрівнано поглубила би ся. Єсли би национально-демократична партия була лише орґанїзациєю сьвіцкої, мійскої інтелїґенциї, то її енерґия, сила і заходи не були би розривані забігами над заспокоєнєм потреб і бажань решти кляс, а уся енерґия була би звернена до одного: до придбаня тїй клясї людий можливо найвигіднїйших услівій на заспокоєнє їх економічних і культурних потреб. Партия, знаючи докладно потреби сеї кляси і знаючи докладно її силу, а се могла би знати, бож ся партия — сеж були би люди одної і тої самої катеґориї, що жиють в однакових відносинах, однаково думають і однаково відчувають і однакові мають бажаня — тож та партия могла би о много сильнїйше скупити свою увагу на потреби своїх членів і далеко сильнїйше і з лїпшими результатами могла би встоюватись за ними. Тодї члени тої партиї були би дійсно з партиї вдоволені, а партия — з членів. Зналиб принаймій, о

що борють ся, зналиб, що борють ся за себе, о свої інтереси.

А єсли би знова ся партия була партиєю духовеньства? — То й вона рівнож, з тих самих причин, могла би, не паралїжована в своїм нутрі „чужими елементами“, лїпше встоювати ся за інтересами своїх членів, і з лїпшими результатами могла би добиватись заспокоєня їх потреб. І члени тої партиї рівнож були би тодї вдоволені з партиї, а партия з членів.

А єсли би знова ся партия була партиєю мужицкою? — То тодї ся партия займала би ся безперечно в першій мірі мужицкими інтересами, але тодї і перший раз мужики могли би сказати, що роблять для себе, а не для других і на других і перший раз були би з своєї партиї вдоволені.

А єсли би в кінци ся партия була партиєю робітників? — То і робітники рівнож могли би тодї сказати, що овочі їх працї збирають вони а не хто инший і рівнож були би з партиї вдоволені.

Тимчасом национильно-демократична партия не є партиєю лише сьвіцкої українскої інтелїґенциї, або лише духовеньства і т. д. а партиєю їх всїх разом і рівночасно. Щож виходить з того? — Виходить конечно те, що є партиєю нічиєю...

І дійсно. Та национально-демократична партия, що мала бути єднителькою усїх людий доброї волї і щирого патрийотизму, що мала з'єдинити усї верстви нашого народу в оден табор — та партия

стала ся як-раз противно, прибіжищем — загального невдоволеня і загального нарікання — всїх на всїх, партиї на членів, а членів на партию. Партиєю, в котрій рядить — терор, якого імати ся мусять все ті, котрим удасть ся взяти верх в партиї і якого мусять ужити на те, щоби здусити в партиї невдоволенє і змусити всїх до послуху...

Та се й не можливе інакше. Те насильне втолоченє таких ріжнородних і ріжнобарвних елєментів в одну форму і під оден кльош, не може до чого иншого доводити. Се чим далї, мусить довести і до ще гіршого. Те невдоволенє мусить в кінци довести до того, що те спільне пожитє стане ся на дальше прямо неможливе...

Та — поки що, партия держить ся купи і нїхто не бере ся єї „розвалювати", а кождий старає ся лише відповідно до своїх потреб єї змінити і витиснути на нїй як-раз свою печатку. І через те таке хитанє партиї і така зміна „курсів" полїтики партиї.

Чомуж однак держать ся всї так тої партиї?

От се власне і є оден з тих обявів того як-раз економічного і суспільного невиробленя нашої суспільности, на котре я вже вказав на самім початку отсих ґльосс. Се є причиною і тої так слабо ще розвиненої клясової сьвідомости у поодиноких кляс і тої недолужности їх — встоюватись самому за своїми інтересами. То економічно-суспільне невиробленє, сей брак клясової сьвідомости, сей брак віри в себе, в свої сили, є причиною і тої загальної полїтичної немочи україньскої су-

спільности в Галичині — немочи, задля якої кождий лише оглядає ся на других, кождий лише підходить до других і рад би всьо на других зіпхати, але кождий і заводить ся на других, кождий і невдоволений з других, кождий і нарікає лише на других...

Се та „єдність“...

Та, така єдність не може довго удержати ся. Вона мусить розбити ся. Вона і розібє ся.

Нехай лише та сьвіцка інтеліґенция зросте ще трохи і що до свого числа і що до своїх сил, і прийде вже раз до сьвідомости своїх інтересів і своїх культурних завдань, які все ще єї ждуть і вона почує вже раз свою гідність, тоді — не надасть ся вже довше зводити духовеньству. І вона остаточно таки зірве з ним. І перший раз стане собою. Справді, перший раз стане тоді собою.

А тоді і духовеньство не буде вже так дуже напирати ся до тої інтеліґенциї. Тепер, правда, то духовеньство виходить єще цілком добре на тій „єдности“ — ніхто так добре, як воно, але скоро та сьвіцка інтеліґенция взрозте на стільно в силах, що не схоче вже довше улягати так ві всім духовеньству і стане більше беречи своєї гідности, то тоді і то духовеньство не схоче вже довше держати ся тої „єдности“ і поволи зачне вицофувати ся із национально-демократичної партиї і само зачне орґанїзувати ся в окремий табор, щоб кождої хвилї бути готовим до відпору, щоб кождої хвилї бути готовим і до напору.

Та й мужики не будуть довго держати ся хвостом тої национально-демократичної партиї. Скоро і у них зросте клясове почуте і клясова сьвідомість, то й вони не дадуть ся довше водити на мотузку национально-демократичної єдности і рівнож з'орґанїзують ся в окрему, свою — мужицку, хлопску партию.

З'орґанїзують ся в своїй социяльно-демократичній, робітничій партиї і сільскі робітники.

І не буде „єдности"... Та буде за те — праця! Не буде „згоди" — але буде за те р у х. Не буде лагоджень противеньств — а буде жива, плодотворна борба. Устане взаімне ошуковане — а зросте сьвідомість, где кождий буде знав що хоче і кождий буде знав як встоюватись за собою...

Устане мертвеччина — розпічнесь жите!

*

Цікаво, що д. Юродивий не бачить всего того, й вірить в ту єдність, помимо, що та єдність се такийже самий а навіть ще більший „конґльомерат ріжнородних і ріжнобарвних елементів" як давна радикальна партия, яку він задля сего і засудив був на смерть, на розклад.

Д. Юродивий пише: „ріжниці поглядів в радикальній партиї, були вже при самім заснованю партиї: з одної сторони були радикали старшого поколїня, з другої — молодше поколїне радикалів. Старші виховували ся на „Драгоманівскім громадівстві", та на антипопівскім рационалїзмі, молодші

на ідеях новітної материялїстичної історіозофиї і на Марксї та Енґельсї. Ті молодші подїлили ся опісьля на дві ґрупи: националїстичну і социяльно-демократичну"...

Се є правда. Се, дійсно, що говорить д. Юродивий, довело до розбитя радикальної партиї. Але кількож то ґруп і поколїнь є в национально-демократичній партиї, а до того ще: як ті ґрупи ріжно виховували ся! Ту не дві, як то було в радикальній партиї, а з яких вже чотири є ґруп, і не два поколїня, а також з яких чотири поколїнь: старі, старші — молоді, молодші... І як ріжно ті поколїня виховували ся!... Та, радикальна партия мусїла задля тих ріжниць розбити ся, але национально-демократична — противно, вона має щораз лїпше розвивати ся і щораз більше скріпляти ся... Справдї, дивна та национально-демократична льоґіка!...

Щож до радикальної партиї, то, як я що йно сказав, такі ріжницї в поглядах між старшим поколїнєм а поколїнєм молодшим, дійстно в тій партиї були. Але се й нїчо дивного, єсли зважимо, що було причиною тих ріжниць в поглядах старшого поколїня і поколїня молодшого. Причина лежала в тім, що старше поколїнє виховувалось в часах, коли ще уся мужицка маса представляла менше-більше одну цїлість, коли розклад між нею доперва починав ся, отже і не проявляв ся ще так виразно, як в часах, коли виховувало ся молодше поколїнє. Старші бачили єще о д н у клясу мужиків, тож відповідно д о т о г о витворювали собі свій суспільно-економічний сьві-

тогляд, і тому, в борбі о інтереси цілої мужицкої маси, стали економічними і культурними хлопоманами, — молодші — вказували вже на анахронізм сего хлопоманьства і висували вже на верх ріжниці в самій тій мужицкій масі, і після тих ріжниць формуловали свої економічні і культурні погляди. За старших радикалів, економічна руїна грозила доперва мужикам, і старші хотіли ратувати мужиків перед тою руїною — через те стали хлопоманами, — за молодшого поколїня, та руїна вже наступила, тож і не було вже від чого ту зруйновану часть мужиків — як мужиків, ратувати, бо як кляса — мужицка, вона вже — здеклясувалась. І молодше поколїнє мусіло погодити ся з тим фактом. Отже й перестало уважати ту велику часть спролетаризованих мужиків як господарів, котрих треба ще ратувати, а уважала вже їх як пролетарів, котрих не ма вже що як „господарів" ратувати — бо се не були вже господарі. За старшого поколїня ще були, за молодшого вже не були.

Отсе причини, що викликали ріжниці в поглядах між старшим а молодшим поколїнем радикалів — в квестиї мужицкій.

Але не лише в тій одній — мужицкій квестиї заходили ріжниці, а заходили також і в квестиї — національній. Тількож що до сеї квестиї, то справа ся представляе ся трохи инакше, не так, як се подае д. Юродивий. Ріжниці ті існували рівнож лише між старшим поколїнем а поколїнем молодшим, а не — як то представляе д. Юродивий, між

самим молодшим поколїнєм, називаючи одну ґрупу „националїстичною“ а другу „социяльно-демократичною“ — не подаючи до сего нїяких близших пояснень. Виходилоб з сего, що социяльно-демократична ґрупа була противна национальним ідеалам „националїстичної“ ґрупи, а принаймій не відносилась так живо до них як „националїстична“ ґрупа, і держалась від них більш осторонь. Тимчасом так не є. Що більше: скажу навіть, що річ радше противно мала ся. Як-раз усї важнійші постуляти радикальної партиї, що мали виразно национальний характер і як такі були трактовані, походили власне від социяльно-демократичної ґрупи молодшого поколїня. І єсли знова стрічали в партиї яку опозицию, то не у молодшого поколїня а у поколїня старшого, н е социялїстичного, н е марксівского, а — „драгоманівского“. В квестиях национальних засадничих ріжниць між молодшим поколїнєм не було нїяких. Ріжниці які були, були також між молодшим поколїнєм цїлим — з одної сторони, а поколїнєм старшим — з другої.

Ті ріжниції виходили з того, що молодше поколїнє піднесло україньску квестию до квестиї полїтичної, коли старші трактували єї все ще як квестию більш етноґрафічну — на спосіб більш народовский. Щоби не іти далеко за примірами, скажу те, що коли прим. на IV-тім З'їздї радикальної партиї квестию „Подїлу Галичини“, отже квестию виразно национального характеру реферував... социяльний демократ, і ставив ту квестию цїлком ясно, без огляду на нїякі другі партиї і на-

родности, то ті що підносили проти неї які заміти і відносились до неї з певного рода неохотою, були як-раз... із старшого поколїня. А дальше, коли при зміні давної програми радикальної партиї, постулят полїтичної независимости україньского народу поставив... також социяльний демократ, то ті що віднеслись були до него з певного рода недовірєм чи страхєм, були — знова старші.

Між молодшими, в засадничих национально-полїтичних постулятах, ріжниць не було нїяких. Ріжниці були лише в пониманю завдань полїтики економічної і суспільної, — що знова, було випливом цїлком відмінного сьвітогляду економічно-суспільного у ґрупи социяльно-демократичної а „националїстичної“. Се поріжнило обі ґрупи, бо се і ставило цїлком відмінні завданя одній і другій ґрупі в біжучій полїтиці економічній і социяльній, в так зв. полїтиці практичній. І в тій доперва практичній полїтиці виступили ріжниці обох ґруп в справах национальних, в перводженю тих засадничих национально-полїтичних постулятів в житє.

Бож прим. такий национальний постулят, як заведенє відрубної полїтичної администрациї в східній Галичинї — україньскої, окремої від полїтичної администрациї західної Галичини — польскої, або заведенє україньских культурних інституцій, висшого і нисшого ряду,як україньского унїверзитету, ґімназій, реальних шкіл, шкіл людових і т. п. — все те — сеж жаданя не лише „националїстичної“ ґрупи, а зглядно национально-демократичної партиї, але

рівнож і ґрупи социяльно-демократичної, зглядно партиї социяльно-демократичної. Тілько-ж, що ту їх ріжнить? — те, що вага тих жадань, як і завдане, яке обі ті партиї ставили і ставлять всім тим політичним і культурним інституциям, є ріжні, відмінні, инші у одної ґрупи, зглядно партиї, а инші у другої.

Для национально-демократичної партиї така відрубна україньска політична админістрация східної Галичини, отже окрема від політичної админістрациї Галичини західної — се постулят первирядної ваги, бо се значить, що та админістрация дісталась би в руки национально-демократичної партиї, котра доставила би тій админістрациї усю бюрократию. І тою бюрократиєю нормувала би та партия усі відносини админістративно-політичного характеру в користь своєї кляси, то є тої, котрої інтереси заступає, а тим самим в некористь решти кляс, отже в першій мірі непосідаючих кляс, в некористь — широких мас працюючого україньского люду — кляси робітничої.

Вправді робітнича кляса зискала би тоді одно дуже важне, а то: що не була би гнобленою ще й тому, що є україньскою, так як се є тепер, коли політична админістрация в східній Галичині є польскою, — але у всіх инших справах, а таких є цілий ряд і то дуже прикрих для робітничої кляси, булаб так само гнобленою, як і тепер — при польскій админістрациї. Социяльно-демократична партия такого „Поділу Галичини“ акцептувати не може, а мусить старати ся о цілком иншу

орґанізацию тої політичної администрациі, а то таку, яка як-раз узгляднювала би потреби працюючого люду, отже — котра стоялаб передовсїм під впливом робітничого люду, а зглядно социяльно-демократичної партиї, заступаючої інтереси того люду. Але се відбилоб ся дуже некорисно на национально-демократичній партиї і булоб для неї дуже невигідне, бо було би в першій лінії вимірене проти неї.

Так само має ся річ із решта суспільно-еко́номічними і культурними постулятами обох тих партій. Социяльно-демократична партия мусить старати ся, щоби усї державні і краєві институциї уряджені були відповідно до інтересів працюючого люду, отже, щоби узглядняли його потреби і його вигоди і щоби були оперті на його суспільно-економічнім сьвітогляді — сьвітогляді партій социяльно-демократичних, а не на сьвітогляді буржуазийнім, партій буржуацийних, що заступають інтереси бюрократично-буржуазийних кляс і т. д.

От се ті ріжниці в практичнім переведеню спільних в засаді обом партиям национально-політичних постулятів.

*

Як бачимо, то социяльно-демократична ґрупа давної радикальної партиї, а зглядно, опісьля, социяльно-демократична партия, трактувала, а зглядно трактує национальну справу з становиска економічних і социяльних потреб маси україньского робучого

люду, — „националїстична "ґрупа за те, а зглядно, опісьля, национально-демократична партия, трактує национальну справу з становиска клясових інтересів сьвіцкої інтелїґенциї і духовеньства.

Насуває ся тепер питанє: чому та „националїстична" ґрупа, а зглядно национально-демократична партия назвали ся н а ц и о н а л ь н и м и? Чи є се слушне? Чи справдї тим суспільним ґрупам української інтелїґенциї і духовеньству належить ся та назва, як виключно приналежна їм, для означеня їх полїтичних постулятів?

Є се назва з ґрунту фалшива. Вправдї национально-демократична партия уважає обі ті ґрупи українськой „інтелїґенциї" в Галичинї, котрі вона репрезентує, за представителїв українськой нациї, і через те позволяє собі ідентифікувати інтереси тих ґруп з інтересами цїлої нациї. Але чиж можна зводити нинї інтереси народу, нациї до інтересів одної лише частини народу, прим. його сьвіцкої інтелїґенциї і духовеньства, нинї — скоро вже ті широкі маси, що правда, до недавна ще цїлком виключені від активного і рівноправного житя народу — зістали рівнож узнані вже як рівнорядний і рівноправний чинник в житю народу — нациї, скоро отже і їх інтереси, то є інтереси тої частини народу стали з рівним правом інтересами народу, нациї, хоч що правда, частинними, як і кождої иншої кляси? А скоро всї кляси даного народу суть рівноправні, а через те і інтереси кождої кляси ого народу суть частинними інтересами того народу, то і всї ті кляси суть в рівній мірі народни-

ми і всї ті полїтичні партиї, репрезентуючі інтереси тих кляс, суть в рівній мірі партиями народними — национальними.

Алеж знова сучасні народности не представляють гармонїйної цїлости, противно, є конґльомератом ріжних, суперечних, „ріжнородних і ріжнобарвних“ інтересів поодиноких кляс, що складають народність. Та коли так, коли всї ті ріжнородні і ріжнобарвні інтереси суть рівноправні, але рівночасно й суперечні, то нї одна з тих кляс не може присвоювати собі права на виключне уживане назви кляси зглядно партиї „национальної“, для відріжненя себе від других кляс, зглядно партий — бо всї суть рівно национальні. Ріжниці можуть заходити лише в пониманю понятя „национальности“, котре у кождої кляси є відмінне — відповідно до ріжниць клясових інтересів кождої кляси, а котре, помимо того, для кождої такої кляси, з огляду на інтереси тої кляси, зі становиска тої кляси, є рівно слушне, хоч рівночасно, зі становиска других кляс, рівно фалшиве. Що найбільше остають ся загально-национальними, і то зглядно — лише ф о р м и, прим. правно-державні институциї, але їх зміст, те, що вони мають представляти, є вже цїлком відмінне, ріжне, суперечне — клясове. Се треба знати. Тому й не можна називати якоїсь партиї „национальною“ — для відріжненя єї від других партий нациї, бо всї партиї даної нациї суть национальними, хоч кожда і понимає „национальність“ інакше і кожда бачить

інтерес нациї, „добро нациї" где інде і в чім иншім, бо кожда — в собі.

Та помимо того суть партиї, що називають себе як-раз „национальними". Та, се є звичайний політичний — швіндель, котрого хапають ся ті партиї, щоби зі згляду на ту велику вагу, яку приняла в сучасній історичній добі национальність, вибити ся при помочи таких маґічних фраз, як „добро нациї", „добро вітчини" і т. д. на чоло нациї, і при помочи цілої вже нациї, ошоломленої тими рівно „патрийотичними" як і глупими фразами, зреалізувати свої чисто клясові інтереси, бажаня і ідеали, накинувши їх цілій нациї!

Але з тім власне, і нїгде так, як в тім проявляє ся та „злочинність" і „зрада на власнім народі" тих „национальних" партій, що в такий підступний спосіб підходят і ошукують „нарід" для зреалїзованя своїх „еґоістичних" клясових інтересів, — злочинність тим більша, що як-раз сю „зраду" закидують вони тим, що остерігають „нарід" перед тим злочинним ошуканьством тих „национальних" партій...

*

Розуміє ся, все те, що я ту кажу, се национальні-демократи до себе не віднесуть, на всякий случай се їх не переконає. І як уважали себе за властивих, „правдивих" националів, так і дальше будуть себе за таких уважати. Чому? — Тому, бо — щоби бути правдивим националом, тре-

ба бути таким националом, як наші национальні-демократи, що в своїм великім национальнім почутю, дорікають социялїстам і радикалам, що ті лучать ся з „польскими і жидівскими социялїстами“... і т. д. і т. д. Але ту і нагадуєсь менї давна історию з Драгомановом. Тому, що Драгоманів не понимав так плитко україньскої ідеї, як народовцї, то народовцї відмовили йому зате права уважати себе українцем... Правда, национальні-демократи є великі национали, і свій национальний прапор держать так високо, що така прим. ідея, як ідея полїтичної независимости україньского народу — не може видаватись їм чимсь иншим, як хиба якоюсь химерою, котрої поважно брати не можна... і они з цїлим резоном вспокоють российске правительство — як-то стало ся при нагодї ювилейних сьвят в Полтаві і Київі — при посередництві їх начільного орґану „Дїло“, що того „сепаратизму“ российске правительство бояти ся не потребує, бо до таких екстраваґанцій нїхто з поважних людий брати ся не може... А у такого прим. клясичного национального демократи як д. Юродивий, та ідея може викликувати лише усьміх пожалованя... і він, вичислюючи усї важнїйші справи і проєкти які підношувані були в радикальній партиї, кпить собі: „третий дїлив Галичину, творив (розуміє ся на папери) україньско-руский капіталїзм і україньско-руску державу“...

Що до сего другого, то мушу ту сказати, що той „третий“ не творив нїякого „україньско-руского“ капіталїзму і нїякої „україньско-рускої“ держа-

ви. Коли говорив о капіталїзмі, то говорив о українскім капіталїзмі, а коли говорив о державі, то також о українскій державі. На жаль, той „третий“ не чув єще, щоби існував єще якийсь другий україньский нарід, прим. німецко-україньский, або анґлїйско-україньский, або гішпаньско-україньский, або ческо-польско-турецко-україньскі, задля котрих мав би одинокому, після його думки, україньскому народови, тому що замешкує часть териториї российскої і австрийскої держави, додавати для відріжненя його від тамтих ще слово „руский“. Противно, він знає, що в Россиї живе єще одна нация, і то — пануюча, що називає ся „руска“ (в фолькльористичних і етноґрафічних розправах називають єї також „велико-руска“). Чиж мав-би той „третий“ говорити о тій „обєдиненій“ руско-україньскій (чи україньско-рускій) нациї і державі і ту ідею обєдиненя пропаґувати?... Пане Юродивий!... — Оден є лише можливий случай, де до слова „україньский“ можна додавати якєсь друге слївце, а то: „австрийский“ — коли ходить о ту часть україньского народу, що живе в Австриї, і „российский“ — коли ходить о ту часть, що живе в Россиї.

Щож до самої україньскої держави, то —

Га — може справдї д. Юродивий і має рацию. Може справдї вже таке Пан-біг призначив, що коли усї инші европейскі народи (і поза-европейскі), силою конечности, силою економічного і культурного розвою, під загрозою неминучої смерти, мусять ставати ся нациями капіталїстичними і орґа-

нїзувати ся в независимі, самостійні национальні держави, то таки *одна* нация — україньска, має на все остати ся нациєю хлопскою, і о якійсь самостійній полїтичній орґанїзациї не має що й думати. Може справдї... Може навіть... колись — і на йосафатовій долинї має вона пишати ся як „вибраний нарід“, унїкат — як хлопска нация... пишний археольоґічний оказ „славної минувшини“, неткнутий гнилизною западу, вірний габсбурскій династиї, і — „народним сьвятощам“... Може справдї...

V.

Звертаю ся тепер до молодїжи.

Як же-ж в виду всего того, що дотепер було ту сказане, має заховувати ся молодїж, як має поступати? Чи має вона в виду сего невиробленого еще партийного житя нашої суспільности держати ся осторонь від него і ждати поки те партийне жите не виробить ся, чи може має вже тепер вступати в ряди котрої з існуючих партій і завчасу старати ся заправляти ся в публичній роботї?

На се відповім так: молодїж не повинна, а то й не може держати ся осторонь від публично-

го житя, а мусить вже тепер вступати в те житє, і як з одної сторони, не може оминути того, щоби воно на ню не відділовувало, так з другої сторони, не може залишати сего, щоби вона сама на то житє не відділовувала.

Але знова, вступаючи в те житє, не повинна вона, і то власне зі зглядy на ті великі і многі завданя, які ждуть кождого україньского горожанина, нічого піднимати на „власну руку", а повинна іти в рядах хоч би навіть і тих так невироблених еще партийних орґанізацій, які суть, і спільно, громадно віддатись праці, яку дані відносини на кожду з тих партій накладають. І се, що я пишу сї ґльосси, се власне в тій цїли і пишу — не на те, щоби відірвати молодіж від публичної роботи в рамках теперішних полїтичних партій, а противно, щоб єї до сего спонукати. Тому і всї ті критичні заміти супроти тих партій, які я ту дотепер підніс і які ще дальше піднесу, підношу не на те, щоби молодіж знеохотити до тих партій, а на то, щоби молодіж, скоро вона, евентуально, вступить до тих партій, знала лише где вступає, знала, які є завданя тих партій, що їм хибує і що має робити і як, щоби ті хиби направити.

Я тому не думаю навіть взивати молодіжи, щоби вона вступала в ряди певної лише одної партиї, прим. менї наймилїйшої. Я хочу лише пояснити молодіжи істоту кождої партиї — і се вже почасти я зробив, решта, то є о партиї социяльно-демократичній, радикальній і т. д. власне тепер

ще скажу, — взивати однак мололїж, щоби вона вступала до якоїсь одної лише партиї а до инших нї, сего я не зроблю. Нехай кождий сам собі вибирає, куди має іти. І хоч з дотеперішного сказаного ту й виходить, що я найраднїйш був би, коли-б уся україньска молодїж вступала в ряди социяльно-демокатичної партиї і під єї социялїстичним стягом віддалась публичній роботї, то таки я ту такого зазиву до молодїжи, як до загалу, не поставлю. А не поставлю сего зазиву ще й тому, що уважаю, що не намова творить з кождого члена партиї трівким і хосенним діячем партиї, а — глубоке, постійне переконанє.

Впрочім — не віддаюсь ілюзиям. Бо остаточно — хтож то ся молодїж? — Сеж преціпь люди, що зі згляду на своє суспільне положенє, як і зі згляду на своє будуче публичне становиско, належать, беручи загалом, не до сфери робітничої кляси, а до сфери кляси буржуазийної, — люди, котрих сьвітогляд, котрих потреби і бажаня, спосіб здобуваня средств до заспокоєня тих потреб і бажань, сходять ся з потребами і бажанями і способом заспокоєня тих бажань, а в кінци і зі сьвітоглядом, не пролєтарияту, а — буржуазиї. З клясою робітничою, з рухом з'орґанїзованого пролєтарияту, можуть вони лучити ся лише з і д е й н и х мотивів, як з рухом, що криє в своїм нутрі б у д у ч н і с т ь. Вправдї ся будучність — социялїстична, є лише дальшою консеквенциєю нинїшних суспільно-економічних, буржуазийно - капіталїстичних відносин — як їх конечний висьлїд,

та все таки будучність, яка стоїть в яркій суперечности з нинї-пануючими відносинами суспільними і економічними, серед яких приходить ся тій молодїжи жити — здобувати средства до житя і думати. А се лишає сильне пятно на індивідуальности кождої одиниції. Тож я, коли і зверну ся до молодїжи з окликом социялїзму, то зверну ся з ним не до загалу молодїжи, а лише до єї частини — тої частини, що є в силї віддати ся працї для ідеї, хоч би навіть зі стратою своїх особистих материяльних користий і свого суспільного положеня, — отже зверну ся до неї не в імя єї теперішних житєвих інтересів, а в імя — будучности, в імя — і д е а л у.

*

Так щож се той нинїшний клясовий робітничий рух? Що се та социяльно-демократична орґанізация робітничої кляси?

Новочасний робітничий рух, се в першій мірі клясова борба робучого люду о його красшу долю в теперішну пору, а дальше: борба о нову орґанізацию економічного житя і о новий лад суспільних відносин цивілїзованої суспільности — в будучности. Та ся власне борба о красшу долю тих широких мас, так пониженого і так визискуваного робучого люду — та власне борба і ставить ту социяльно-демократичну партию так високо, під зглядом гуманним, понад усі инші партиї буржуазийні, що заступають інтереси кляс обіймаючих

далеко менший круг людий, та до того ще кляс так много ліпше ситуованих материяльно і морально. А та знова борба о красший лад суспільних відносин усеї цивілїзованої суспільности, ставить ще єї і під зглядом ідейним висше понад усї инші партиї, котрих ідеали зістали вже зреалїзовані в теперішности, в добі сучасного капіталїзму, опертого на визиску і рабунку, явного чи скритого, леґального чи нелеґального, на борбі всїх проти всїх.

Ідеал колишньої народжуючої ся буржуазиї, як і кождої нинї ще народжуючої ся буржуазиї, находить вже в теперішній добі — капіталїстичній, своє здійснене, зреалїзоване. Але те зреалїзоване колишнього буржуазийного ідеалу, те зведене ідеальности до — буденности, се й здирає з буржуазиї єї колишню, давну ідеалїстичну поволоку, якою вона колись окривала ся, в добі — коли ще чогось бажала, коли ще о чімсь мріла, коли ще мала щось осягнути. Вона і спала із тих своїх колишних ідеалїстичних вершин, на котрих так шумно колись буяла і стратила ту свою колишню живу, палку ідейність, а з нею і ту колишню моральну силу, що колись попихала єї все вперед і окривала єї в своїм часї такою пишною авреолею геройского посьвяченя і пожертвованя. Вона вже все осягнула. Вспокоїла ся і постаточнїла. І сталась — практичною. Єї ідеал розплив ся в буденности і — перестав вже бути ідеалом. Бо колишне бажане, ідеальне, то є те, до чого вона колись змагала, що мало ще бути осягнене, що вимагало

в своїм часї такого напруженя сил ума і нервів — се вже осягнула, се стало вже реальне, дотикальне. Те абстрактне, недосягниме а так колись лелїяне в думках і виспівуване в чувствах, те незвичайне — сталось цїлком вже звичайне, конкретне; те ідеальне — аж надто реальне, буденне, просте. Буржуазия і перестала вже поклянятись ідеалови — збуденнїла.

Та коли буржуазия дійшла до здійсненя своїх бажань і мрій і коли вона вже на стілько „устаткована ся", що всякий ідеал став для неї незрозумілий, а всякий шляхотний порив став для неї лише проявою — безмисльности, а що найменше „незрілости", то для кляси робітничої справа ся представляє ся цїлком інакше.

Пролетарият нїколи не може сподївати ся здійсненя своїх бажань і мрій в теперішній добі, серед теперішних еконoнічних відносин — капіталїстичних. Тож і у пору, коли буржуазия, добившись вже сего „неосягнимого", о котрім так мріла і чого так колись горячо бажала, зійшла на дорогу „праведних і благочестивих" і віддала ся „здоровому поступови", — у ту пору й виступає на арену публичного житя із своїми „неосягнимими" мріями — пролетарият, з'орґанїзований в социальнодемократичну партию, і він то, лелїючи в своїх грудях ідеалїстичні пориви, підносить знова в гору сей споневірений, з'огиджений, осьміяний — ідеал.

І що ту важне: той социялїстичний ідеал, за котрим пролетарият кинув ся в борбу, се виплив

не якихсь утопійних мрій, вираз не якихсь неможливих до здїйсненя бажань, а духовий відблиск як-раз теперішного економічного стану в його *дальших консенквенциях*, вираз *дальшого льоґічного розвою теперішних капіталїстичних відносин*. Бо той капіталїзм сам — своїм як-раз економічним механїзмом підготовлює і кладе підвалини під новий суспільний лад — социялїстичний, так, що той социялїстичний лад є лише його конечним висьлїдком, конечною консеквенциєю — його витвором.

Як же переводить ся цїлий сей підготовлюючий процес?

Той характеристичний для капіталїзму *індивідуалїстичний* спосіб господарки, опертий на новочасних средствах продукциї, доводить безнастанно, під впливом нинїшної вільної конкуренциї, усю цивілїзовану суспільність до недаючих ся виминути катастроф. Се є необхідне при індивідуалїстичнім способі господарки, где кождий продуцент-капіталїст продукує на сьлїпо, где нїоден продуцент не знає як високо дійшло запотребоване ринку і до якої висоти дійшла продукция його противника-конкурента. Але се приводить до *надміру* продукциї — надміру товарів. Та шалена, горячкова продукция, під впливом сеї вільної конкуренциї, где кождий продуцент старає ся випродуковати як найбільше товарів, а при найменших коштах продукциї, щоби дешевостию своїх товарів виперти із ринку такий самий товар свого

противника-конкурента, та горячкова продукция оголомшує остаточно капіталїсту — продукция вириває ся йому із рук, і він тратить над нею перегляд, контролю. І наступає справдїшна анархия продукциї. Та серед тої загальної анархиї в продукциї — й наступає загальне банкроцтво... І цїле господарске житє цивілїзованої суспільности встрясаєсь в своїх основах. Товари лежать цїлими масами не тронуті, фабрики замикають ся, гріш никне, кредит устає, устає комунікация, а маси працюючі — стоять голодні, бо за много витворили всего...

Тож щоби усунути конкуренцию і уреґулювати продукцию, починають поодинокі галузи продукциї лучити ся, а далї й зливати ся в одні підприємства — спілки, картелї, синдикати, трести і т. п. Та щож з сего виходить? — Індивідуальність капіталїсти ту вже никне, на місци приватного властителя средств продукциї виступає вже нове тіло, ширше і о характері не індивідуальнім, а — суспільнім: осібне, независиме вже від поодинокого капіталїсти — директориюм. Але і се не на довго вистарчає. На певнім степени розвою продуктивних сил, ті сили доходят до таких кольосальних розмірів і вимагають такої вже маси капіталів, що і ті нові форми веденя ними, не вистарчають, не в силї вже їм відповісти. І от на їх місце і виступає офіцияльний репрезентант буржуазийної суспільности — новочасна держава.

І так та приватна власність на средствах продукциї, фабрик і землї, ся основа капіталїстичної господарки, під напором желїзного закону — даль-

шого розвою сеї капіталїстичної господарки, вириває ся із рук єї дотеперішних властителїв, і з індивідуального посїданя і заряду переходить в посїданє і заряд — стоваришені, в акцийні спілки і товариства, где дотеперішна виключна роля одиниці заникає, а в кінци — в посїданє і заряд усеї суспільности, в видї державних або краєвих і комунальних інституцій, где приватна власність на средствах продукциї цїлком вже не існує. І приватна власність на средствах продукциї перемінюєсь в власність публичну — суспільну.

Те усуспільнюванє средств продукциї находить ся як-раз тепер в повнім розцьвітї, і хоч не є ще фактом загально доконаним, то тенденция такого розвою капіталїстичної господарки, в тім напрямі, є цїлком виразна.

Але та переміна дотеперішних приватних средств продукциї на суспільні, усуспільненє тих средств, перенесенє їх на власність загалу, в видї комунальних, краєвих чи державних підприємств, не зносить ще, при нинїшних суспільних відносинах — клясових, капіталїстичної цїхи із тих підприємств, і ті підприємства, хоч і усуспільнені, суть таки ще дальше капіталїстичними. Така прим. держава, є державою пануючих кляс, репрезентантом буржуазиї (і збуржуазнїлої шляхти), тож вона не може іти в супереч тим приватно-правним основам нинїшного господарского житя, які є основою клясового панованя в нинїшній суспільности буржуазиї. Держава сама стає — величезним капіталїстом-підприємцем, що в тих своїх підприємствах

визискує вже не лише одних робітників, але цілу суспільність.

Та ту, на тій вершині, той капіталістичний розвій й доходить до своєї кульмінацийної точки. І ту й наступає зворот.

То переношуванє средств продукциї з приватних рук у руки держави, удержавнуванє средств продукциї, то власне дає робітничій клясі, найбільше обтяженій усіми злими насьлідками капіталістичної приватної власности на новочасних средствах продукциї, спосіб до знесеня, средство до усуненя тої поневолюючої єї капіталістичної господарки. А то: що добувши у свої руки керму держави, власть державну, переносить усі средства продукциї на власність держави — усуспільнює їх. І на місци індивідуалістичної капіталістичної господарки, вводить суспільну господарку, колективну — социялістичну.

Але-ж се не значить, що тим вона зносить в загалі приватну власність. До сего вона ніколи не зміряла і не зміряє. Вона зносить лише приватну власність на средствах продукциї, то є власність, що уможливлює визиск праці, що дає так зв. „чисті доходи“, то є ті доходи, що походят власне з неоплаченої части праці робітника, з тої над-праці, котру робітник виконує вже не для себе, на своє удержанє, а на капіталісту, котрої витвір в формі еквівалента-гроша припадає вже не йому, а — капіталісті, як „чистий дохід“. Отже — розходить ся ту не о знесенє приватної власности на річах призначених до особистого

ужитку одиниці, а о знесене приватноі власности, що уможливлює в и з и с к одиниці.

З усуспільненем однак средств продукциї, з знесенем приватної власности на средствах продукциї, устає, зносить ся поділ суспільности на кляси, поділ суспільности на посідаючих средства продукциї і на непосідаючих їх, чи, як-то загально говорить ся, на посідаючих і непосідаючих, а через те і визиск непосідаючих посідаючими. Та тоді, з тим переворотом приватно-правним, переворотом у долї — наступає, конечно, і переворот в горі — публично-правний, правно-державний, переворот цілого нинїшного державного строю. Держава перестає вже бути репрезентантом пануючих, посідаючих кляс, а стає дійсним, справдїшним репрезентантом у с е ї суспільности, не неподїленої вже на кляси, а одноцїлої — згармонізованої.

І ціле дотеперішне завдане держави підпадає цілковитому переісточеню і зміняє цілковито свій характер. Скоро зі знесенем клясових антаґонізмів і клясового пановања і беззглядної, при нинїшній анархиї в продуциї, борби одиниць о існоване, устануть і ті випливаючі із того ріжного рода перестуиства і колізиї, — тоді і держава, як інституция, що призначена держати, в тій борбі всїх проти всїх, певний „лад“, буде мусїла змінити своє дотеперішне завдане і свій дотеперішний клясово-полїтичний характер, і буде могла перетворити ся в інституцию репрезентуючу дійсно інтереси у с е ї вже суспільности, а не ли-

ше одної єї частини — пануючої, посїдаючої, як то є тепер і буде могла полагоджувати ті інтереси в користь рівнож усеї суспільности, а не одної кляси, в користь з а г а л у. — А тодї і єї полїтичний характер змінить ся: вона перестане бути інституцею, котрої завданєм є пановане над л ю д ь м и, а стане інституциєю, котрої завданєм буде п л я н о в е веденє продукциї — пановане над р і ч а м и.

І цїла господарка представить ся тодї одноцїльною, веденою після певного з гори означеного пляну і під контролею загалу — відповідно до потреб загалу. І перший раз буде могла тодї держава, як репрезентант загалу, відповісти інтересам загалу, а не певних лише кляс, як то є тепер, і перший раз буде могла тодї відповісти свому шляхотному завданю: забезпечити усїй суспільности і кождій одиниці з осібна можність не лише еґзистенциї материяльно вповнї вистарчаючої і то ще, з що-раз дальшим розвоєм технїки, що-раз більше зростаючої, але і можність повного розвитку для кождої одиниці усїх єї фізичних і духових сил.

І так той капіталїзм, котрого буржуазия вичікувала колись з такою тугою і мріла о нїм, як о найвисшім вицьвітї суспільного розвою, той капіталїзм, як бачимо, показує ся таким могучим і гарним — лише в відношеню до попередної історичної доби, феодальної, і цїлком не є найвисшим вицьвітом суспільного розвою, а подібно, як його попередник — рівнож п е р е х о д о-

вою історичною добою, в котрій цивілїзована суспільність підготовлюєсь до ще висшого укладу суспільних відносин — социялїстичних. Капіталїзм се творець власне тих нових, висших економічних підвалин для будучих суспільних відносин, на котрих ті відносини будуть могли оперти ся, а заразом й школа, котра виховує і підготовлює цїлу сучасну цивілїзувану суспільність до тих будучих социялїстичних уряджень, до нового социялїстичного ладу, пристосованого не до вигоди і добра лише деяких одиниць, а для вигоди і добра усїх — загалу.

*

Я дуже жалую, що не можу заняти ся ту довше оглядом істоти нинїшного робітничого руху і його завдань, і змушений ограничити ся до тих лише пару, повисше поданих засадничих уваг, а що до решти, відіслати усїх, що бажали би докладнїйше з ним познакомити ся, до социяльно-демократичної лїтератури, — так богатої, що кождий може черпати з неї до волї, коби лише схотїв. Я мушу вернути назад до справ, для котрих нема ще підручників, то є — до справ наших, галицкої України, котрі ще остались менї обговорити, а котрі ще треба самому старати ся собі пояснити.

Приходить ся отже менї сказати ще пару слів про радикальну партию, а зглядно про недобитків єї.

Радикальна партия була, як то я вже висше сказав, виразом тої суспільно-економічної кризи серед мужицкої маси, яка — розбивши в посьлїдних двайцяти роках давну натуральну мужицку господарку і давний мужицкий суспільний патриярхалїзм а й остаточно і саму ту до недавна ще одноцїлу мужицку масу — змінила з ґрунту давний характер економічних відносин серед тої маси і вивела на арену суспільно-господарского житя нові суспільні і господарскі типи: сїльского робітника і сїльского мужика-богача. Була отже виразом сего суспільно-економічного перевороту, револющиї серед кляси мужиків.

Та я сказав дальше, що той переворот, який власне покликав ту радикальну партию до житя, що той перевот, в дальшій своїй консеквенциї довів ту партию і до упадку — до розбитя. Було се цїлком природним випливом розбитя, розпаду самої основи партиї — мужиків.

Поки той розлам серед мужицкої маси не виявлявсь ще над то ярко на вні і та мужицка маса представляла ще менше-більше одну цїлість, то і радикальна партия представляла в своїм нутрі також таку одну цїлість і на вні виступала згідно, як одна згідна сила. Але з хвилею, як той розкладовий процес серед мужицтва став що раз виразнїйше формувати ся і почав що раз яркійше виступати на верх, то і в радикальній партиї єї розкладовий процес почав рівнож що раз острійше зазначувати ся, поки, з розбитєм тої мужицкої маси, і не наступило таке саме розбитє самої партиї.

І потворили ся, як се я дальше зазначив, нові партиї — национально-демократична і социяльно-демократична, котрі й переняли на себе оборону суперечних вже інтересів тих нових сільских кляс.

Та хоч з хвилею тою роля, яку судило ся відіграти радикальній партиї, зістала вже відіграна, і єї історична місия серед україньскої суспільности в Галичинї скінчила ся, то все таки лишилась ще із тої партиї певна ґрупа людий, що оставши вірною свому радикальному стягови, намаєсь таки дальше піддержати існованє тої партиї і дальше намагаєсь вести єї роботу, помимо, що вже сама судьба, то є — дальший розвій суспільних і економічних відносин серед мужицкої маси, а навіть і серед так зв. інтеліґентних сфер україньскої суспільности в Галичинї, розділив ту роботу між дві вже, нові полїтичні партиї: национально-домократичну і социяльно-демократичну.

Так і виступає тепер загадка: чомуж та ґрупа людий держить ся так горячо тої радикальної партиї? Чому не лучить ся вона з котрою́сь з тих двох нових полїтичних партій, коли в виду них, напевно сказати можна, що в тій формі, то є в формі давної радикальної партиї, та ґрупа не в силї вже чогось поважнійшого доконати, і що цїла єї дальша евентуальна діяльність, не зможе вже зазначити ся чимсь більше трівалим, що лишило би на дальшім розвою суспільних відносин в галицкій Україні якесь характеристичне пятно і що могло би надати тому розвоєви якийсь характеристичний напрям?

Щоби на се питанє отримати вдоволяючу відповідь, мусимо конче придивити ся передовсім тим **людям**, що складають ту партию, і то як-раз — передовсім їм. Бо як побачимо зараз, то те істнованє ще й тепер тої радикальної партиї, се характеристичне не так для наших відносин, як радше для тих інтеліґентних людий, що складають ту радикальну партию. Придивившись їм близше, зрозуміємо також і те, чому ті люди й держать ся так осторонь від инших партій, а в першій мірі, чому держать ся вони так осторонь від социяльно-демократичної партиї, котра-ж так близька їм по своїй програмі.

Хто-ж се ті люди? — Щоби від разу приступити до річи, скажу: се типові **мужики** — по усій їх натурі, по цілім їх способі мисленя і по всїх їх інстинктах. Се чисті мужики — хоч і перебрані в „інтеліґентний“ стрій. І ту й лежить уся розвязка загадки, істнованя ще й тепер тої радикальної партиї.

Се типові мужики, отже — їх сьвіт, то не той новочасний сьвіт, з його потребами і змаганями, з його болями і утїхами, а сьвіт — мужика. Але — вони надто образовані, щоб могли не признавати слушности і висшости тій новочасній европейскій культурі, та з другої сторони — вони й надто мужики, щоб могли не відчувати у своїм нутрі певної неохоти до неї, а навіть — і відрази. Тож хоч розум каже їм іти за нею — їх мужицке серце опирає ся тому... І тому така хиткість і неконсеквенция в їх поступованю, така противо-

річність, так характеристична для них, в їх публичній діяльности... А так само і в політиці. Хоч їх розум і інтеліґенция не позваляють їм відмавляти слушности і рациональности социялїзмови, то їх мужицке серце наказує їм його — ненавидіти. І вони дійсно, ненавидять його з цілої своєї мужицкої душі.

Се ті наші нинїшні радикали.

Є се тип людий переходових фаз, що від старого відстали а до нового ще не пристали, і немов повисли у воздусї. В відношеню до мужиків — психічно, відповідають вони ще найбільше типови мужиків, що вправдї жиють ще в сфері інтересів, бажань і мрій мужиків-господарів, але фактично змушені вже оперти цїлу свою еґзистенцию на зарібках, отже — відповідають типови мужика напів-господаря, напів-зарібника. Їх психіка сходить ся. І у одних і других рівно незрівноважена і однаково повна суперечностий і неконсеквенцій — спосібна і до найгіршого і до найлїпшого.

Та що в тім важне: те, що нічого сталого, трівкого не суть в станї доконати. Все є лише хвилеве, уривисте, що впрочім і не може бути інакше, скоро і підстава на котрій опирає ся та діяльність, така непевна і хитка. І вони як партия ніколи не будуть в силї щось трівкого створити. Бо на такій хиткій неоднородній підставі, не можливо створити якийсь одноцїлий систем діяльности, що є конечне, щоб щось позитивного, трівкого доконати.

І в тім власне лежить шкідливіть існованя сеї радикальної партиї. Енерґия і інтеліґенция тих людий пропадає марно, як марно пропаде енерґия і інтеліґенция тої молодіжи, що попалась під їх вплив і готовить ся в їх рядах до публичного житя.

Будучности перед собою та партия в тій формі, то є: в формі давної радикальної партиї — не має. І то власне сумне, що та молодіж, що стоїть під єї впливом, вихована в явній неохоті до социяльно-демократичної партиї і партиї национально-демократичної, в хвилї, коли рішить ся остаточно судьба партиї радикальної — опинить ся без пристановища і марно згине.

І тому-то є се так конечне, щоб та радикальна партия остаточно на щось вже раз рішила ся. Або нехай ті люди, що творять ту радикальну партию, коли вони справдї социялїсти, прилучать ся до социяльно-демократичної партиї, тілько тодї, розуміє ся, нехай і скинуть з себе ту свою мужицку скіру, єсли се, розуміє ся, для них можливе, або — нехай приступають до партиї национально-демократичної, але тодї, нехай вже і виречуть ся свого социялїзму...

Та є ще трета евентуальність, і ся, здаєсь, буде їм ще найбільше по серцю. Нехай вони виречуть ся всяких социялїзмів і национально-демократизмів і — нехай остануть тим, чим є, то є — мужиками, і тодї нехай і створять нову чисто мужицку, хлопску партию, але вже без ніяких со-

цияліїстичних і національно-демократичних прикрасок, котрі їм цілком не до лиця.

*

Приходить ся мені тепер сказати пару слів о єще одній партиї — о партиї москальофільскій. Я про ню і не згадував би ту, єсли би не то, що україньска суспільність в Галичині посьлїдними роками так незвичайно займає ся нею, хоч, як уважаю, се цілком не потрібне, а навіть і шкідливе.

Не думаю розводити ся над родоводом москальофільскої партиї — се наразї ту не потрібне. Зазначу лише коротко, що поява у якої небудь народности такої партиї, як та москальофільска, то є, о характері не лише політичнім, але і национальнім, сьвідчить о дуже ще слабо розвиненім між загалом і дуже ще слабо вкоріненім між найширшими масами даної народности национального почутя, национальної сьвідомости. Се навіть напевно можна сказати, що по силї і значіню того рода партиї, як та „наша" москальофільска партия, можна вносити чи і на скілько яка народність национально вже зріла чи нї. Се, впрочім, знані річи. Я й не думаю тому довше задержувати ся ту над тим.

Мені розходить ся ту о борбу з москальофільскою партиєю, а радше — о спосіб борби з нею. І я зазначую ту відразу: що як не дасть ся заперечити, бо се є очивидне, що ні, москальо-

фільска партия серед україньскої суспільности в Галичині стратила вже цілком на своїй давній силї і значіню, і єї давна рішаюча роля в национальнім і полїтичнім житю україньскої суспільности в Галичині вже скінчена і москальофільска партия належить вже до минувшини — що, правда, сьвідчить як те национальне почуте між сею суспільноситю вже зросло, — то однак, борба сеї суспільности з тими останками москальофільства в Галичині, єї напружене, не то що не ослабло, але ще й збільшило ся, і остаточно стануло в відношеню просто разячо непропорциональнім до сили тої партиї. І се власне є шкідливе. І о тім я хочу ту говорити.

Одною з перших засад в борбі з противником є те, щоби ніколи не з'уживати більше енерґиї на поконане противника, як се є конечне, як сего вимагає сила противника. Те економічне виладовуване своєї боєвої енерґиї є незвичайно важне в хвилї борби, раз тому, що не марнує ся єї безпотрібно, а заховує ся єї для евентульної борби з другим противником — як се і є у нас, а друге, що також дуже важне, що ту заховану енерґию, яку невиладовано безпотрібно на противника, можна ужити для себе, на скріплене себе самого, своєї власної позициї. Тим часом у нас борбу з таким ослабленим противником, як москальофільска партия, піднесено до перворядної справи, і тілько з'уживає ся на єї поборюване енерґиї і сил, що на борбу з далеко сильнїйшим і небезпечнїйшим противником, яким є у нас — Історична Польща, і на

скріплене своєї власної, незвичайно ще слабої позициї, то є: на закладане своїх власних українських економічних і культурних інституцій, на їх піддержуване і розвиване, не то що не стає вже конечного на се часу, але й сил.

А вже найцікавійше, а властиво се вже переходить в комічне, що та москальофільска партия, на поборюване котрої з'уживає ся тілько сил і часу, гине — як-раз не від ударів сьвідомої национально українскої суспільности, отже ті сили і час ідуть цілком марно, — а просто сама з себе, в насьлідок вичерпаня своїх власних внутрішних животних сил, в насьлідок утрати своєї власної моральної і інтелектуальної потенциї... Бо чиж і не комічне се, що власне, як-раз в посьлідних часах, коли та завзятість серед українскої суспільности в Галині проти тої москальофільскої партиї почала виправляти ті просто сьмішні вже орґиї, власне за той час не здобуто на москальофільскій партиї — просто нічо, ані одної хочби москальофільскої институциї, і необезсилено ані одного хочби москальофільского діяча — противно, як-раз по тім недавнім, цілком природнім утишеню москальофільскої партиї, яке наступило в посьліднім десятку літ попередного віку, то є в 1890-тих роках, утишеню, яке було насьлідком власне тої єї старечої, смертельної немочи, вона під впливом того шаленого крику, від якого і умерлий порушив би ся, знова ожила — рушила ся!

Правда, що вона не є вже в силі створити щось небудь нового і трівкого і не є вже в силі

розширити кругів своїх впливів, та однак, таки ще може не в однім пошкодити і — шкодить. Бо власне тому, що сьвідома тої своєї безсильности, тої своєї смертельної немочи — вона і кидаєсь так без розбору вже, на все що лише носить на собі знамя україньства, не перебираючи вже в ніяких средствах, а ведена лише просто сьліпою пімстою, щоби хоч на останок свого житя, на склоні своїх днів, коли не в силї вже цілком здержати зросту сьвідомого україньства в Галичинї, то хоч в чім небудь і чим лише дасть ся йому пошкодити, щоби хоч на яку ще хвилинку здержати його правильний розвій.

Та чи се потрібне? — Чи потрібно змушовати противника до борби і оживляти його тою борбою — того противника, з котрим найуспішнійший спосіб борби — не бороти ся з ним, котрий може пірвати ся до чину лише в роздразненю, а противно, лишений в спокою, в безчинности — власне гине?

Та завзятість проти москальофільскої партиї україньского загалу в Галичинї, починає ся від звісної „угодової“ політики давних народовців, від так зв. „нової ери“. Тоді тактичні згляди угодовців вимагали, з огляду на їх конпактуючу сторону — польску, конче відвернути боєву енерґию україньскої суспільности в Галичинї від того їх конпактанта, супроти котрого вона як-раз до того часу була в головній мірі звернена, і звести єї в иншу сторону. Се впрочім й було одною з головних причин, що спонукала польску сторону

ввійти в умови з народовцями. Тож народовці і звернули єї тоді проти москальофільскої партиї.

Та поки існувала ще радикальна партия, то сей виключний зворот україньскої суспільности в Галичині проти москальофільскої партиї, то є з залишенєм рівночасно борби з міродайними політичними сферами польскими, не зміг був обхопити усеї сьвідомої україньскої суспільноги, принаймій молодіж з'уміла не піддати ся йому, у котрої та радикальна партия з'уміла була удержати відповідну пропорциональність. Але з упадком радикальної партиї і остаточним занепадом давної народовскої партиї, коли настала та пілковита стаґнация в чинах і в мисли у україньского заґалу в Галичині, та антимоскальофільска завзятість найшла такий догідний для себе ґрунт і на тій духовій гнилизні так живо вибуяла, що обхопила навіть і молодіж, і з таким розмахом розширила ся між загалом, що ще й тепер не змогла притахнути і то помимо, що остаточно, таки прийшлось звернути ся усім знова проти того недавного „союзника" польского...

І щож вийшло з того? — Вийшло з того те, що замість щоби поконати москальофільство — оживлено лише його, а самий україньский загал впроваджено в таку антимоскальофільску нервовість, що та й не дає йому спокійно і розважно працювати над самим собою, то є над своїми економічними і культурними институциями, а зертаючи надмірно його енерґию до борби з москальофільскою партиєю, зменшує тим самим єї в

в його борбі з противником польским, о много сильнїйшим і о много небезпечнїйшим, як москальофільска партия.

І се є характеристичне, що та завзятість проти москальофільскої партиї припадає — як-раз не на той час, коли та партия була справдї сильною і могучою, а тодї, коли вже вона так ослабла!

Та найсумнїйше ту се, що в тій нагінцї за тою партиєю, виступає в першій лїниї — молодїж, яка замість, щоби боронити ся із своїм найбільшим ворогом — із своїм власним невіжеством, тратить марно час і сили на борбу з найслабшим противником — москальофільством, і ще уявляє собі, що доконує не знав яких геройских подвигів!... А се не геройство — а донкішотство.

Москальофільство перестало вже бути для нас небезпечне, є лише шкідливе, — але і то, що є ще шкідливе, завдячувати треба власне тому донкішотскому патрийотизмови нашої суспільности, а в першій мірі — молодїжи!

Сьвідома україньска суспільнісь в Галичинї повинна звернути усї свої сили передовсїм на працю над самим собою, а дальше на борбу — не з москальофільскою партиєю, а — з Історичною Польщею, то є тою Польщею, що все ще виступає з своїми притенсиями до східної Галичини і всї свої сили напружує, щоби сей край зробити польским. Як-раз противно до відносин, які уложили ся в российскій Українї. Там першим і головним противником україньскої суспільности є власне на-

ціональне і політичне москальофільство, а в другій доперва мірі — Історична Польща. Там справді москальофільство є могуче і небезпечне і там якраз борба з ним повинна передовсім займати уми україньскої суспільности.

Розуміє ся, з сего не виходить, щоби ми, коли наші сили і енерґия, ту в Галичині, повинні бути звернені в першій мірі до борби з польским противником, щоби ми тим самим цілком вже занехали нашу борбу з москальофільством і цілком вже усунули з під нашої уваги москальофільскі під'їзди, — се так не є, лише, не требаж зараз з кождого найменшого епізоду робити такі великі істориї і підносити найдрібнійшу зачіпку до квестиї житя і смерти, а треба уважати еї за те, чим вона є, за звичайний епізод і зараз-же вертати назад до своеї роботи, не займаючи ним довше своеї голови.

Так само і в российскій Україні: хоч там наші сили, енерґия повинні бути звернені в першій мірі проти национального і політичного москальофільства, то з другої сторони, ми не повинні зменшати нашої чуйности і на Історичну Польщу, котра, хоч тепер на якийсь час притихла, то не задовго — не забуваймо сего! — коли прийде до перестрою внутрішного політичного строю российскої держави, піднесе знова голову і знова виступить зі своїми „незадавненими“ претен-

сиями до правобережних земель надднїпряньскої України.

*

Я міг би вже закінчити на тім отсей огляд нашого национального житя в Галичинї, в його найважнїйших проявах. Та здержує мене від сего ще одно.

Часто лучає ся, що якісь дві або й більше полїтичних партій, прим. национально-демократична і социяльно-демократична, ставлять деякі постуляти, що на перший погляд цїлком не ріжнять ся від себе, що й робить вражінє, що обі ті партиї жадають одного і того самого — і дивне лише, чому вони не лучать ся в одну партию, а противно, завзято встоюють ся за своєю відрубностию і завзято себе поборюють.

Отже на се єще я хочу відповісти.

Се вражінє о тій мнимій спільности постулятів якихсь двох партій є насьлїдком як-раз того поверховного у загалу нашої суспільности обсуджованя справ нашого публичного житя і дуже ще слабо розвиненого у него критичного спостеріганя. Бо-ж при докладнїйшім спостеріганю поодиноких появ сего нашого суспільного і полїтичного житя і при більше критичнім обсуджуваню тих появ, зараз показало би ся, що та „манїя“ дїлити себе і „роздроблювати“, се цїлком не якась собі там „манїя“, в загалї, показало би ся, що много з того, що видаєсь нам „нерозумним“ в нашім публичнім

житю, при блисшім огляненю, є як-раз цілком розумне і — оправдане, і що в кінци не оден такий „спільний“ постулят, „такий самий“, „тотожний“ є цілком не такий то дуже спільний, татакий самий, тотожний. Дивім ся лише на причини, що спонукують поодинокі партиї ставити якийсь такий „спільний“ постулять і на консеквенциї, які кожда партия з тих постулятів випроваджує, а зараз побачимо, що такий погляд, що до „спільности“ постулятів двох партій, цілком не є такий — розумний...

Вже висше вказав я на те, згадуючи про постулят „Поділу Галичини“, як ріжне значінє і вагу має той „спільний“ постулят для таких двох партій, як национально-демократична і социяльно-демократична, і як задля сего така социяльно-демократична партия не може боротись о него разом з национально-демократичною партиєю, під одним проводом і в одних рядах, а цілком осібно. Я вказав там на те, що зі згляду на саме уже заложенє, з якого виходять обі ті партиї, така злука в борбі о той постулят є не можлива. Бож такий адміністративно-полїтичний устрій, при такім поділї Галичини — зі згляду вже на gros членів одної і другої партиї, о взаїмно противних і суперечних інтересах — мусїв би бути відмінний, і то так, що скоро був би корисний для одних, мусїв би бути шкідливий для других, і на відворот. Я і показав там, чому се так.

Та міг би дехто відкликати ся ту на те, що, мовляв, україньска бюрократия і буржуязия буде

справедливійшою і більше гуманною для кляси робітничої, як инші буржуазиї. Та на се не маємо ніяких доказів, не маємо нічого, що могло би вказувати на таку особливу справедливість і гуманність у неї. І то не маємо на се доказів анї з історії, анї з теперішности україньского народу. Але що за те маємо? — Маємо за те докази — і то без-лїч — що всюди бюрократия і буржуазия, і то у далеко культурнійших народів як україньский, відносила ся і відносить ся все з однаковою нетерпимостию до всяких жадань робітничої кляси і з рівною завзятостию поборювала і поборює увесь еманципацийний рух робітничої кляси, і то так німецка бюрократия і буржуазия — еменципацийний рух своїх німецких робітників, італійска — своїх італійских, угорска — угорских і т. д. а єсли остаточно і рішала ся коли на які уступки і приступала до яких реформ, то приступала до них все змушена до того рішучим, беззглядним напором на неї з'орґанізованого пролєтарияту.

Правда, міг би єще дехто сказати, що коли вже дійсно справа стоїть так, що коли такий поділ Галичини мусїв би бути некорисний для робітників, скоро показав би ся корисним для галицко-украньскої бюрократиї і буржуазиї, то є — для национальних демократів, то нехайби та борба між тими обома партиями вела ся аж потім, коли вже сей поділ наступить, а не, вже тепер, коли ще той поділ не наступив, — нехай би „на разї" обі ті партиї здержались від взаїмного поборюваня себе,

і „поки-що“, нехай би зільляли ся в одну партию і ішли разом на спільного ворога.

Та се є сьмішне. І се нагадує мені як-раз подібне розумоване российских революционерів відносно до українских революцийних кругів. Там також российскі революцийні круги напирають на українских революционерів, щоби ті „на разї“ вирекли ся свого „сепаратизму“ і ішли „разом“ під одним стягом российским з российскими революционерами, — а коли вже, мовляв, тим українским революционерам так конче потрібний той „сепаратизм“ (по нашому, се також „поділ“) — то нехай відложать його на пізнійше, мовляв, до часів, коли вже побідить революция в Россиї і Россия перестроїть ся в державу конституцийну, — тепер-же, нехай остають в одній российскій боєвій орґанізациї і „разом“, під одним российским стягом ідуть на спільного ворога...

Та як фатально відбилоб ся се на национальнім і політичнім руху українскої суспільности в Россиї — єсли би українскі революционери справді на се мали згодити ся — се чей не треба ту поясньовати. І як марно пройшла би тодї для українскої суспільности в Россиї та критична хвиля, коли российска держава остаточно таки буде змушеною піддати ся свому політичному перестроєви, і як фатально мусіли би тоді уложити ся для української суспільности в Россиї єї відносини до российскої держави — се також чей не треба широко ту пояснювати. Повторило би ся там тоді те саме, що у нас в 1848 р., коли в насьлїдок нашого

цілковитого национального і політичного непідготовленя і невиробленя — ми і вийшли з порожними руками і марно пропустили ту найдогіднійшу хвилю — так догідну, як ніколи вже пізнійше — коли справді можна було діпняти Поділу Галичини...

Подібно має ся річ і з тою злукою социяльно-демократичної партиї з партиєю национально-демократичною в справі вибореня „спільних“ обом тим партиям постулятів.

При такій злуці, кляса робітнича була би так здеморалїзованою і відрубність єї інтересів так затемнилась би тоді між робітниками, що в тій критичній хвилї, коли справді малоб прийти до Поділу Галичини, вона — замість, щоб мала що зискати — стратилаб все до решти і осталась би з порожними руками... І тоді, знова починай все на ново, і роботу орґанїзацийну і осьвідомлюючу — усе від початку.

А противно, коли кляса робітників буде вести борбу о свої социяльно-демократичні постуляти, отже і о постулят „Поділу Галичини“, цілком самостійно і відрубно від инших партій, отже і від национально-демократичної партиї, то тоді — єї сьвідомість єї ясно сформулованих жадань і рішучість, яка є виплпвом як-раз сильної, відрубної, самостійної партийної орґанїзациї, взнесе єї в критичній хвилї на таку висоту і дасть їй на ту хвилю тілько сил, що єї голос не буде міг прогомонїти марно і не буде міг остатись без корисних для неї насьлїдків!

Є се оден з перших обовязків социяльно-демократичної партиї, вдержувати серед робітників ясність їх робітничих жадань і усувати все те, що могло би ті жаданя затемнювати, і в тій ясности жадань виховувати робітників, щоби ніколи не дали ся звести другим партиям і ніколи не дали ся ужити, як то все буває, з власною шкодою — в користь других кляс і партій, і так сильнійших, завдяки вже хочби їх суспільному і економічному положеню. При такій злуці звичайно тратить робітнича кляса на своїй рішучости, зі згляду хочби вже на льояльніст супроти свого „союзника", а се виходить лише їй на шкоду — бо деморалізує єї. А конець такої злуки все такий, що овочі тої спільної борби збирає той, хто дає в тій борбі фірму і хто сильнійший, то є — власне не кляса робітників... Ясність в жаданях і рушучість в стоюваню ся за тими жаданями, се власне одно з найсильнійших оружій робітничої кляси в єї борбі з тілько противними силами. Але власне вдержанє тої ясности в жаданях і вдержанє тої рішучости в встоюваню ся за тими жаданями вимагає відрубної партийної орґанізациї робітничої кляси і єї цілком самостійної, від нікого независимої політичної акциї.

Се що до „Поділу Галичини".

А возьмім тепер ще оден примір. Та виберім вже таку справу, що не була би виключно характеру национально-політичного, а малаб побіч него ще і характер економічний, господарский.

Возьмім прим. посьлїдний великий стрейк рільних робітників в східній Галичинї, який рівнож обі ті партиї, то є, социяльно-демократична і национально-демократична орґанїзували і попирали. Чи може він мав би бути тим, що повинен би спонукати социяльно-демократичну партию, щоби вона зільляла ся з партиєю национально-демократичною і творила з нею одну вже партию? Бож говорять прецінь, що та национально-демократична партия так щиро занята ся тим стрейком, що ним ствердила вже цїлком достаточно, як близько лежить їй на серци добро україньского робучого люду.

Отже і то нї. Бо придивім ся лише блисше тій справі.

Ідея стрейку рільних робітників, не є така дуже нова між нашою суспільностию. Виринула вона вже перед десяти роками в радикальній партиї, і з того часу нїколи не сходила вже з дневного порядку нарад кождого З'їзду партиї. Та від самого вже початку зазначили ся в тій справі два противні погляди. Ті погляди перетрівали навіть радикальну партию і перенеслись до партиї национально-демократичної і социяльно-демократичної. Ся ріжниця в поглядах в справі стрейку була також одною з ріжниць в поглядах, які ділили социяльно-демократичну ґрупу радикальної партиї від єї „националїстичної“ ґрупи.

Социяльно-демократична ґрупа опирала справу стрейку на широкім клясовім підкладї. Уважала його ,як оден з наймогутнїйших средств

сільских робітників в їх борбі з панами-дідичами, як одно з найуспіснійших средств сільских робітників в їх змаганях здобути для себе красші услівя праці і ліпші зарібки. Крім сего уважала стрейк як одно з найуспішнійших средств ще й в політичнім вихованю тих широких мас працюючої людности по селах.

„Националістична“ ґрупа сеї справи так не ставила. Вона далеко простійше єї реферувала, але і цілком відмінно від социяльно-демократичної ґрупи. Вона представляла стрейк цілком просто і коротко, представляла його як „мітлу, що має вимести шляхту польску ів східної Галичини“.

Та коли так, то треба-ж спитати ся: як-же віднесла би ся та „националістична“ ґрупа, а зглядно, опісьля национально-демократична партия до того стрейку, як би та шляхта не була польскою, а — україньскою? Чи устроювала би рівнож і тодї той стрейк, чи може... так здусила-б його, як здусили у той сам час такі самі национальні-демодемократи, сьвідомі україньскі „патрийоти“ на лївобережній Україні в Россиї — ті самі, що відкривали памятник Котляревскому в Полтаві! — той знаний стрейк рільних робітників в Харківщині і Полтавщині, котрі, рівнож устроїли його у себе, тільки... що устроїли його не проти польских дідичів-поміщиків, а — україньских?... Отже ту напевно можна сказати, що если би посьлїдний стрейк рільних робітників в східній Галичинї вимірений був не проти польских дідичів, а україньских, то і наші национальні демократи здусилиб його рівнож так

безсердечно, як се зробили їх товариші по серцю і умі — полтавскі „патрийоти"...

Та, по що так далеко іти. Можна ще і так спитати ся: як віднеслись би наші національні демократи до такого стрейку, єсли би так прийшло знова до якої нової „угоди" з тими дідичами, а зглядно з їх політичними репрезентантами — „станчиками" і з „польским Коло-м"? А до таких „угод" прийде ще, і то не раз і не два... Чи і тоді будуть вони орґанізувати і попирати стрейк?

Так як-жеж можна в виду сего класти судьбу працюючої сільскої людности східної Галичини у руки таких „демократичних" націоналів, — у котрих то „добро народу" на такім непевнім кони їздить? Для котрих ті „сьвяті народні обовязки" стоять в такій разячій суперечности з добром найчисленнійшої і найбільше потребуючої верстви того народу?... —

А возьмім тепер, на конець, ще оден примір, третий вже, але й возьмім вже таку справу, яка не мала би анї виключно національно-політичного характеру, або мішаного, то є, почасти національно-політичного а почасти економічного, а виключно вже характер економічний. Возьмім прим. справу рільничих Спілок, то є справу, якою національно-демократична партия буде мусіла заняти ся і то як найскорше — єсли, розуміє ся, не схоче, щоби разом з мужиками-рільниками, з тою на-разї одинокою їх політичною опорою, і сама не провалила ся — і яку й социяльно-демократична партия буде радо стрічати і буде єї попирати. Чи

може задля неї мала би зільляти ся социяльно-демократична партия з партиєю национально-демократичною в одну партию? — І задля неї ні.

Правда, що социяльно-демократична партия може попирати сю акцию, а то: раз тому, що се піднесло би о много господарску технїку, піднесло би видатність рільної продукциї, а друге, що се впроваджувало би до певної міри дотеперішну виключно індивідуалїстичну господарку на дорогу господарки колективної. Але, з другої сторони, робітники — як суть, так і остались би і на дальше робітниками і на дальше остали би невільниками наємної працї і підлягалиб і на дальше усім законам капіталїстичної господарки. Та — і що ще? – Тим цїлком не усунено би всїх тих просто фатальних насьлїдків рільної господарки, які суть конечні при приватній власности на средствах продукциї, фатальних вже не лише для одної кляси робітничої, а для усеї суспільности, для цїлого загалу. Господарка капіталїстична, оперта на приватній власности на средствах продукциї, має прецїнь на цїли передовсім зиск, користь — не консументів, то є загалу, а зиск, користь властителя землї і средств рільної продукциї. Отже ведене сеї продукциї має на цїли не вимоги консумциї, то є загалу, а інтереси поодиноких рільників-підприємцїв. До чогож се доводить? — Се доводить до того, що такий рільник-підприємець — в супереч найживотнїйшим інтересам загалу — старає ся збути свій товар-збіже як найдорожше і зміряє до сего всїлякими способами, як охоронними цлами і т. п.

а навіть — він рад би в загалї, розуміє ся, з виїмком лише для себе, як найгірших урожаїв, бож такий злий урожай — сеж для него добробит, — дорожнеча, то є, надмірний видаток загалу на хлїб, отже страта того загалу, отже його упадок — се для него жерело його богацтва, а противно, довго-тріваюча дешевість рільних плодів — се його банкроцтво... Ну, а тим одушевляти ся і за тим встоювати ся, не має чейже потреби социяльна-демократия.

Противно — цїлию социяльно-демократичної партиї є як-раз знищити, довести до повного упадку цїлий той систем новочасної господарки, так рільної як і фабричної, опертої на приватній власности на средствах продукциї, обчисленої на зиск і користь одиниць — приватних властителїв средств продукциї, а не на користь загалу. Ідеалом социяльної-демократиї не є індивідуалїстична форма господарки, оперта на приватній власности на средствах прокукциї, ведена виключно для зиску приватних властителїв средств продукциї, отже і зависима від хвилевих інтересів приватних властителїв-підприємцїв, а через те і суперечна інтересам загалу — консументів, а суспільна форма господарки, социялїстична, оперта на спільній, суспільній власности на средствах продукциї, фабричних варштатів і землї, і ведена під зарядом і контролею суспільности, отже і застосована до потреб і вигід усеї суспільности — усего загалу.

Так чиж можуть бути ті рільничі Спілки, а евентуально і ті „мужицкі фільварки“, про котрі

я рівнож в своїм місци згадував, чиж можуть вони бути тим лучником, що мав би лучити социяльно-демократичну партию з партиєю национяльно-демократично і мав би спонукати єї до того› щоби вона віддала у руки национально-демократичної партиї оборону економічних інтересів робучої кляси і — осущене єї социялїстичного ідеалу? — Булоб се сьмішне, та і нїчим а нїчим не оправдане.

Так деж ті точки, на котрих могли би „зійти ся“ обі ті партиї і социяльно-демократична і национально-демократична і мали би, зі згляду на їх „спільні“, тотожні і ті самі, мовляв, постуляти, зільляти ся в одну партию і вже разом, в одних рядах і під одним стягом, мали би о ті постуляти бороти ся? Я вибрав для приміру три найважнїйші справи, з трех найважнїйших царин нашого национального житя — і щож показало ся? — Нї одна справа, що хоч і як могла видавати ся на перший погляд спільною, тотожною, такою самою, нї одна з них по своїй істоті не є, як показало ся, обом тим партиям спільною, а для кождої иншою, не одною і тою самою, суперечною. Так якжеж ту лучити ся?

Социяльно-демократична партия надто сьвідома своїх завдань і надто дорогий їй єї ідеал, щоб вона мала дати ся зловити на пусті слова патрийотичної „єдности“. Вона і не приклонить ся перед нею, а піде дальше сама туди — куди єї єї ідеал веде!

* * *

І так зблизив ся я до кінця отсего ряду ґльосс, в котрих старавс ся порушити усї важнїйші справи нашого національно-полїтичного і господарского житя і пояснити, хоч і коротко, чому сей стан тих справ є таким яким є, то є — чому якраз таким а не иншим, які суть сему причини. І где се було потрібне, там старав ся я подати, і то при таких справах, котрих стан показав ся з деяких зглядів невідрадним, ще і способи, які треба ужити, щоби в результатї сї справи вийшли нам на пожиток а не на шкоду.

О скілько се, що я ту виложив, трафить Читачам до переконаня — покаже будучність. Я скажу ту ще від себе лише те, що цїлком не маю притенсиї, щоби все те, що я ту виложив, кого небудь до чого з'обовязувало. Одно лише бажаю, щоби кождий, хто перечитає отсї ґльосси, хоч в части так совісно, без упереджень і страху, розглянув ся в порушених ту справах, як я се старав ся зробити. Тодї, по такім совіснім шконтрі своїх власних думок, свого власного поступованя і своїх власних поглядів на біжучі справи — нехай і вже йде туди, куди йому його совість і розум вкаже.

Похибки друкарскі.

На стр. 9, стрічка 3 з гори, замість: заступчицство, має бути: заступництво.

На стр. 69, в стрічці 18 з гори, слова: селах, як — треба счеркнути.

На стр. 127, стрічка 8 з гори, замість: суспільноги, має бути: суспільности.

Тогож автора появились еще осібно:

Україна irredenta (друге видане), у Львові 1900.
Ціна брошурованого прим. 1 К. 60 сот.
„ прим. в гарній оправі. 2 „ — „

Переписка Ю. Бачиньского з М. Драгомановом (додаток до „Україна irredent-и", у Львові 1900.
Ціна брошурованого прим. — К. 60 сот.

Поділ Галичини, реферат.
Чернівці 1897. Ціна . — К. 20 сот.

